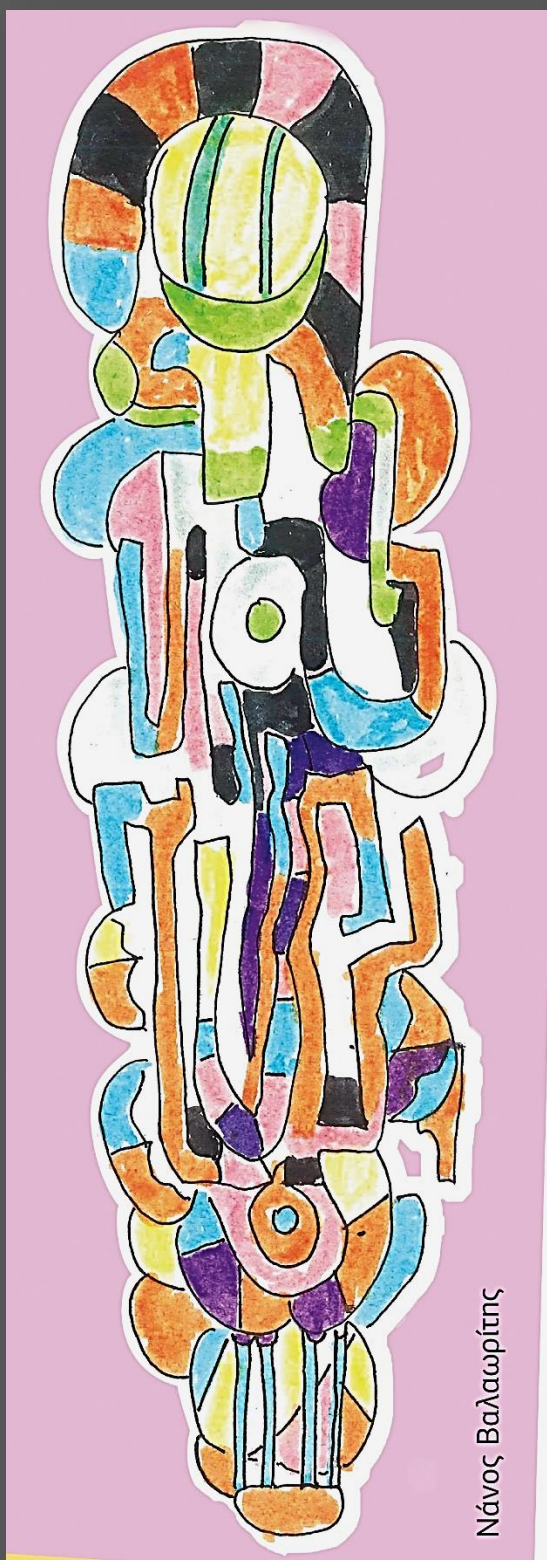

Ψηφίδες από τη ζωή των βιβλίων

Το ελληνικό βιβλίο από τον 20ό στον 21ο αιώνα

Νάνος Βαλαωρίτης

Ομάδα για το Βιβλίο,
Φιλοσοφική Σχολή, ΕΚΠΑ

43ο Φεστιβάλ Βιβλίου,
Ζάππειο

20 Σεπτεμβρίου 2014

ΣΥΜΜΕΤΕΙΧΑΝ

Αναγνώσεις

Μαρία Βλάχου, Μαριάννα Δεβετζή, Χρήστος Δερβεντζής, Μαρίνα Ζέρβα, Ελπίδα Λάμπρου, Βιβή Μαρκάτου, Μαριλένα Μουστάκα, Θωμάς Τσαλαπάτης, Μαρίνα Φαρμακίδη, Ελεωνόρα Φελέκη, Αστέριος Χασάπης, Παυλίνα Χατζηγεωργίου, Χρήστος Χριστόπουλος

Μουσική

Νικόλαος Χαλκιάς (φλάουτο)

Επιμέλεια εκδήλωσης

Άννα Καρακατσούλη, Παυλίνα Χατζηγεωργίου

ΣΤΑΘΜΟΙ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ 1900-2014

1900-1920

Ο εκδοτικός χώρος είναι ακόμα αδιαμόρφωτος στην Ελλάδα. Ο τυπογράφος-εκδότης του 19^{ου} αιώνα συνυπάρχει με τους πρώτους συστηματικούς εκδότες του 20^{ού} όπως οι Γεώργιος Φέξης, Ιωάννης Κολλάρος, Κώστας Ελευθερουδάκης, Ιωάννης Σιδέρης, κ.ά. Το γλωσσικό ζήτημα, πάντα στην επικαιρότητα, πυροδοτεί βίαιες συγκρούσεις (Ευαγγελικά, Ορεσטיακά). Το 1917, με τη μεταρρύθμιση του Ελευθερίου Βενιζέλου, εισάγονται τα πρώτα Αναγνωστικά στη δημοτική στα σχολεία (*Τα Ψηλά Βουνά, Το Αλφαθητάρι με τον Ήλιο*).

1920-1940

Ψηφίζεται, το 1920, πλήρης νόμος περί πνευματικών δικαιωμάτων που ρυθμίζει καλύτερα τις σχέσεις μεταξύ συγγραφέων και εκδοτών. Εκτός από τους αναγνώστες των λαϊκών μυθιστορημάτων, ένα νέο κοινό κάνει την εμφάνισή του που στηρίζει το ποιοτικό βιβλίο και λογοτεχνικά περιοδικά όπως η *Νέα Εστία* (ιδρ. 1927). Πολλοί εκδοτικοί οίκοι μετατρέπονται σε ανώνυμες εταιρείες, παραμένουν όμως κατά βάση μικρές, οικογενειακές επιχειρήσεις. Κυκλοφορούν τα πολύτομα εκδοτικά εγχειρήματα των Ελευθερουδάκη (*Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό, 1927-31*), Πυρσού (*Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, 1926-34*) και Δημητράκου (*Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσας, 1933-50*). Τη δεκαετία του 1930 ο χώρος του βιβλίου πλήττεται από την παγκόσμια οικονομική ύφεση. Η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου επιβάλλει καθεστώς λογοκρισίας και το κάψιμο των «ανατρεπτικών» βιβλίων. Το 1937 ιδρύεται ο Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων που στερεί από τους εκδότες την επικερδέστερη ίσως αγορά τους.

1940-1960

Επί Κατοχής αυξάνεται κατακόρυφα η ζήτηση για βιβλία παρά τους περιορισμούς στη διάθεση χαρτιού και τη λογοκρισία από τις γερμανικές Αρχές. Ιδρύονται νέα εκδοτικά σχήματα με αξιόλογη παραγωγή (Αετός, Γλάρος, Ίκαρος, κ.ά.). Μετά την Απελευθέρωση κυριαρχεί η λαϊκή λογοτεχνία και η παραλογοτεχνία που τροφοδοτούνται από περιοδικά πλατιάς κυκλοφορίας. Το 1951 οι Εκδόσεις Πεχλιβανίδη κυκλοφορούν τα *Κλασσικά Εικονογραφημένα*. Ο εκδοτικός οίκος Ι.Δ. Κολλάρος εγκαινιάζει, το 1953, την επιτυχημένη και μακρόβια σειρά του της «Νεοελληνική Λογοτεχνίας», που στέγασε την επίσημη πεζογραφική γενιά του 1930.

1960-1980

Η δικτατορία των συνταγματαρχών ενίσχυσε τους μηχανισμούς λογοκρισίας και καταστολής και επέβαλε το κλείσιμο εκδοτικών οίκων της Αριστεράς, όπως το Θεμέλιο. Μετά τη μεταπολίτευση παρατηρείται σημαντική αύξηση της κίνησης του βιβλίου. Εκδοτικές μονάδες που δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκεια της δικτατορίας κάνουν αισθητή την παρουσία τους, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις υιοθετείται η διπλή δραστηριοποίηση και στον εκδοτικό και στον βιβλιοπωλικό τομέα: Στοχαστής (1967), Κάλβος (1968), Καστανιώτης (1968), Κείμενα (1969), Επικαιρότητα (1970), Καρδαμίτσας (1971), Νέα Σύνορα - Λιβάνης (1972), Χατζηνικολή (1972) κ.ά., όπως και εκείνοι που εκπροσωπούσαν την παραδοσιακή αριστερά (Θεμέλιο, 1963, Σύγχρονη Εποχή, Θεσσαλονίκη 1972 / Αθήνα 1973). Παλαιότεροι οίκοι αναδιαρθρώνονται και παρουσιάζουν σημαντική δραστηριότητα (Κέδρος, Παπαζήσης, Ηριδανός, Γαλαξίας, Πάπυρος, Ίκαρος, Δωδώνη, Gutenberg), ενώ το συγκρότημα Λαμπράκη δημιουργεί τις εκδόσεις Ερμής.

1980-2000

Η ζήτηση του πολιτικού βιβλίου υποχωρεί και το αναγνωστικό κοινό στρέφεται σε έργα ψυχανάλυσης, φιλοσοφίας, φεμινιστικής παρέμβασης κ.ά. Το 1982 καθιερώνεται το μονοτονικό και το 1997 η Ενιαία Τιμή βιβλίου για την προστασία των ανεξάρτητων μικρών και μεσαίων εκδοτών και βιβλιοπωλών από τον ανεξέλεγκτο ανταγωνισμό. Η εκδοτική παραγωγή διογκώνεται και τα ένθετα για το βιβλίο στις εφημερίδες πολλαπλασιάζονται. Το 1994 δημιουργείται από το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού το Εθνικό Κέντρο για το Βιβλίο (ΕΚΕΒΙ), με σκοπό την εφαρμογή της εθνικής πολιτικής για την προώθηση του βιβλίου.

2000-2014

Το 2008 όλα τα μεγέθη της ελληνικής βιβλιαγοράς κορυφώνονται. Οι νέοι τίτλοι ξεπερνούν τους 10.000 και οι εκδότες τους 1200. Η πορεία έκτοτε είναι πτωτική καθώς ο χώρος του βιβλίου υφίσταται τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης. Ολοένα περισσότερα βιβλιοπωλεία (FNAC, Εστία, Κάουφμαν, Ελευθερουδάκης κ.ά.) και εκδοτικοί οίκοι (Ελληνικά Γράμματα, Κατάρτι, κ.ά.) αναγκάζονται να διακόψουν τη λειτουργία τους. Το 2013 καταργήθηκε το ΕΚΕΒΙ και το 2014 εγκαταλείφθηκε επίσης η Ενιαία Τιμή Βιβλίου παραδίδοντας τα θέματα του βιβλίου στους νόμους της αγοράς. Αντίστοιχα επιδεινώνεται το εργασιακό καθεστώς στα επαγγέλματα του βιβλίου (υπάλληλοι βιβλίου-χάρτου, μεταφραστές, επιμελητές, διορθωτές, κλπ.) ενώ μειώνονται οι αναγνώστες, που περιορίζουν τις αγορές τους, χωρίς να υπάρχει πρόβλεψη για την ενίσχυση των δημόσιων και των σχολικών βιβλιοθηκών.

Άννα Καρακατσούλη
Επίκ. Καθηγήτρια ΤΘΣ / ΕΚΠΑ

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Αργύρης Χιόνης, «Το βιβλίο», *Ό,τι περιγράφω με περιγράφει: Ποίηση δωματίου*, Γαβριηλίδης, 2010
2. Γιώργος Σεφέρης, *Μέρες Α΄*, «9 Φεβρουαρίου 1926», *Ίκαρος*, 2003
3. Μάριος Ποντίκας, *Κουταμάρες (και μια εξυπνάδα). Α΄ Τόμος...*, Γαβριηλίδης, 2012
4. Νάσος Βαγενάς, «Μπαλάντα ενός άδοξου ποιητή για τη νέα χιλιετία», *Σκοτεινές Μπαλάντες και άλλα ποιήματα*, Κέδρος, 2001
5. Κώστας Ουράνης, «Αλλού και εδώ», *Νέα Εστία*, 1 Οκτ. 1934, τχ. 187
6. Επιστολή Μ. Καραγάτση προς τον Γρηγ. Ξενόπουλο (αχρονολόγητη, Αρχείο Μ. Καραγάτση)
7. Άλκη Ζέη, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, Θεμέλιο, 1963
8. Μάριος Πλωρίτης, «Γένεσις», *Ίκαρος. Τα πενήντα πρώτα χρόνια, 1943-1993*, *Ίκαρος*, 1993
9. Νίκος Παντελάκης, *Σαν να διάβασα ένα βιβλίο. Ο βιβλιοπώλης της Εστίας αφηγείται*, *Εστία*, 2003
10. Από το ημερολόγιο του Νίκου Καρύδη, στο *Ίκαρος. Τα πενήντα πρώτα χρόνια, 1943-1993*, *Ίκαρος*, 1993
11. Παύλος Νιρβάνας, «Βιβλία», *Νέα Εστία*, τόμ. 22, τχ. 262, 15 Νοέμβρ. 1937
12. Θανάσης Πετσάλης–Διομήδης, *Τριβόλοι και ζιζάνια. Προσωπικές σημειώσεις, χασομέρια, αυτοσχεδιάσματα, βοτανίσματα, χρυσόσκονη, κομμάτια για ανάπτυξη*, *Ανέκδοτο κείμενο*
13. Επιστολή Νίκου Καζαντζάκη προς Πέτρο Χάρη, χ.χ., ΕΛΙΑ, Φάκελος «Πέτρος Χάρης, 9. Αλληλογραφία»
14. Κώστας Βάρναλης, «Τέχνη και κοινωνικές συνθήκες [για το 1928]», από το Τ. Καγιαλής, «Λογοτεχνία και πνευματική ζωή», στο Χρ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τόμ. Β2, Βιβλιόραμα, χ.χ.
15. Γρηγ. Ξενόπουλος, *Η ζωή μου σαν μυθιστόρημα. Αυτοβιογραφία*, Αφοί Βλάσση, 1984
16. Κώστας Ουράνης, «Βιβλία, βιβλία ...», *Νέα Εστία*, τόμ. 14, τχ. 164, 15 Οκτ. 1933
17. «Ο Κέδρος», *Διαβάζω*, τχ. 40, Μάρτ. 1981, σ. 21-22 [στη σειρά άρθρων «Εκδότες»]
18. Μάρω Δούκα, «Ο Κέδρος της Νανάς Καλλιανέση», *ΑρχειοΤάξιο*, ΑΣΚΙ, τχ. 14, Οκτ. 2012
19. Στρατής Πασχάλης, στο *Ίκαρος. Τα πενήντα πρώτα χρόνια, 1943-1993*, *Ίκαρος*, 1993
20. Γεωργία Τριανταφυλλίδου, «Ο ποιητής έξω από βιτρίνα βιβλιοπωλείου», *Ο ποιητής έξω*, Άγρα, 2004
21. Νίκος Καχτίσης, *Η περιπέτεια ενός βιβλίου*, Στιγμή, 1985

22. Ερρίκος Μπελιές, «Η διαδικασία της δαπάνης», *Πόλεως*, Οδυσσέας, 1989
23. Θανάσης Πετσάλης-Διομήδης, *Διαφάνειες*, τόμ. Β΄, Εστία, 1985
24. Γιάννης Πατίλης, «Calibri / Ωδή σε μια γραμματοσειρά», *Αποδρομή του Αλκοόλ και άλλα ποιήματα*, Ύψιλον, 2012
25. Βαγγ. Αντ. Καραγιάννης, *Ανέκδοτα Σημειώματα και Γράμματα του Στρατή Μυριβήλη κ.λπ., κ.λπ.*, Εκδόσεις Φιλιππότη, 1993
26. Δελτάριο Γιώργου Θεοτοκά προς Θανάση Πετσάλη, Αρχείο Θανάση Πετσάλη-Διομήδη, φακ. 1: Αλληλογραφία, Δελτάριο Γ. Θεοτοκά προς Θ. Πετσάλη, Σαραντάπηχο, 12 Αυγ. 1938, ΕΛΙΑ
27. Ηλίας Λάγιος, «Ο Φατούρος», *Συνεστίασις*, χ.ε., 1991
28. Τίτος Πατρίκιος, *Περιπέτειες σε τρεις σχεδίες*, Κέδρος 2006
29. Επιστολή Ελευθερίου Βενιζέλου προς Κώστα Ελευθερουδάκη, Παρίσι, 14 Οκτωβρίου 1926, στο Εμμανουέλα Νικολαΐδου (επιμ.), *Βιβλιοπωλείο Ελευθερουδάκη: Άνθρωποι, βιβλία, μία ιστορία*, Ελευθερουδάκης, 2005
30. Ανδρέας Εμπειρικός, *Ο Μέγας Ανατολικός*, Μέρος τρίτον, τ. Α΄, Άγρα, 1991
31. Σάκης Σερέφας, *Θα γίνω ντιζέζ*, Μεταίχμιο, 2006
32. Αχιλλέας Κυριακίδης, «21+1 απόψεις για τις βιβλιοθήκες», *Το Δέντρο*, τχ. 185-186, Μάρτιος 2012
33. Γιάννης Βαρβέρης, «Οι επαρκείς αναγνώστες», *Ποιήματα 1975-1996*, Κέδρος, 2000
34. Νέδα Μονκ, «Πλην όμως», για τον Διαγωνισμό του με τα λόγια γίνεται «Ένα σονέτο για τον Μαβίλη», *Πόρφυρας*, τεύχος 150, Ιαν.-Μαρτ. 2014
35. Θανάσης Πετσάλης-Διομήδης, *Διαφάνειες*, τόμ. Β΄: *Ο μεσοπόλεμος. Ο δεύτερος τόμος της ζωής μου*, Εστία, Αθήνα 1985
36. Νίκος Παντελάκης, «Σαν να διάβασα ένα βιβλίο ...». *Ο βιβλιοπώλης της Εστίας αφηγείται*, Εστία, 2003
37. Γιάννης Βαρβέρης, «Καθ' οδόν», από *Το καρότσι : Ιστορία ενός καροτσιού που έγινε βιβλιοπωλείο*, Συλλογικό έργο, Εκάτη, 1998
38. Γεωργία Νασιώτη, «Ένα αντίο στον Νασιώτη», *Athens Voice*, τχ. 269, 2 Σεπτ. 2009
39. Ε.Χ. Γονατάς, «Ο βιβλιοπώλης και ο πιστός πελάτης του», *Τρεις δεκάρες, και άλλα αφηγήματα*, στιγμή, 2006
40. Ιωάννης Α. Θωμόπουλος, π. Διευθυντής της Εθνικής Βιβλιοθήκης, «Έχω τα βιβλία που φτηνοαγόρασα στους Σπανούς», στο Κώστας Χ. Σπανός, *Ο Χαράλαμπος Ι. Σπανός και το «Βιβλιοπωλείο των Βιβλιόφιλων»*: *Οι αναμνήσεις των συγχρόνων του*, Βιβλιοφιλία, 2004
41. Θωμάς Τσαλαπάτης, *Το ξημέρωμα είναι σφαγή κύριε Κρακ*, Εκάτη, 2011
42. Όλγα Παπακώστα, «On Reading», *Όχι ακόμη Κάρμεν*, Πατάκης, 2012
43. Γιώργος Σεφέρης, «Παραλλαγές πάνω στο βιβλίο». Ομιλία στα γαλλικά, στο Πανεπιστήμιο της Βαρκελώνης για τα εγκαίνια της 13ης Έκθεσης Παλαιού Βιβλίου, 15 Σεπτεμβρίου 1964, *Δοκιμές, δεύτερος τόμος (1948-1971)*, Ίκαρος, 1974

1.

Αργύρης Χιόνης, «Το βιβλίο», *Ό,τι περιγράφω με περιγράφει: Ποίηση δωματίου*, Γαβριηλίδης, 2010

Είμ' ένα βιβλίο. Κάποιος με διαβάζει. Δεν ξέρω τι καταλαβαίνει από μένα, δεν ξέρω αν μου βρίσκει κάποιο βάθος. Πάντως, δυσκολεύεται στο διάβασμα ή βαριέται, συχνά με παρατά, τσακίζοντας τα φύλλα μου, μ' εγκαταλείπει για καιρό και, όταν κάποτε επιστρέφει, έχει πλέον χάσει τη συνέχεια, έχει ξεχάσει ό,τι έχει διαβάσει. Έτσι, με ξαναπιάνει απ' την αρχή, για να με παρατήρει πάλι, ύστερ' από λίγο, κουρασμένος.

Δεν ξέρω αν διαβάζει άλλα βιβλία, δεν ξέρω καν πως βρέθηκα στα χέρια του, όμως εδώ είμαι, αυτός είναι η μοίρα μου και, αν αυτός δεν με διαβάσει, άλλον αναγνώστη δεν πρόκειται να βρω.

2.

Γιώργος Σεφέρης, *Μέρες Α΄*, «9 Φεβρουαρίου 1926», *Ίκαρος*, 2003, στο Νάσος Βαγενάς, «Ο συγγραφέας ως αναγνώστης», *Ο Κύκλος του Βιβλίου: Ο συγγραφέας, ο επιμελητής-τυπογράφος, ο εκδότης, ο κριτικός, ο αναγνώστης (3-4 Απριλίου 2006)*, Σχολή Μωραΐτη, 2011, σ. 107

Τα βιβλία, αν αξίζουν, είναι αποθήκες ζωής. Θα μπορούσε να τα παραβάλει κανείς με ηλεκτρικές στήλες. Αλλά για να γεννηθεί ο σπινθήρας, χρειάζεται ν' αντιδράσει και η ζωή που «περιέχει» ο αναγνώστης. Αλλιώς η ανάγνωση γίνεται ένα άμορφο παιχνίδι μέσα στο λίκνο.

3.

Μάριος Ποντίκας, *Κουταμάρες (και μια εξυπνάδα)*. Α' Τόμος..., Γαβριηλίδης, 2012, σ. 21-23

Σου δίνω το λόγο μου, το ποντίκι ξεμύτιζε λίγο και μου έβγαζε τη γλώσσα του κοροϊδευτικά. Με την παραμικρή μου κίνηση, έμπαινε πάλι στην τρύπα του. Όσπου αποφάσισα να κλείσω την τρύπα με τσιμέντο. Την άλλη μέρα, ενώ καθόμουν στο γραφείο μου και διάβαζα, βλέπω το ποντίκι να μου βγάζει πάλι τη γλώσσα του, ξεπροβάλλοντας μέσα από τα βιβλία, στο ράφι που είναι στα δεξιά του γραφείου μου, συγκεκριμένα ανάμεσα στο κενό που σχημάτιζαν το *Υλισμός και Εμπειριοκριτικισμός* του Λένιν και το *Εισαγωγή στη Μεταφυσική του Χάιντεγκερ*. Ματαίως πετάχτηκα όρθιος για να κινηθώ προς το ράφι. Το ποντίκι εξαφανίστηκε για να ξαναβγεί λίγο μετά, επάνω στο *Αντι-Ντύρινγκ* του Ένγκελς και μετά, μεταξύ του πρώτου και δεύτερου τόμου, από το *Κεφάλαιο* του Μαρξ. Γκρίζο με μαύρα αυτάκια. Και βγάζοντας κοροϊδευτικά τη γλώσσα του, έσκαγε νομίζω και ένα πονηρούλι χαμογελάκι. Εγκαταστάθηκε λοιπόν στο γραφείο μου. Πουθενά αλλού στο σπίτι δεν εμφανιζόταν. Πάνε χρόνια τώρα που δεν ξαναφάνηκε και, σας δίνω το λόγο μου, ούτε φάρμακα έβαλα ούτε φάκες. Άλλωστε δεν υπήρχε λόγος, το σπίτι δεν είχε ποντίκια, μόνο αυτό το διαβολεμένο ποντικάκι. Και μπορεί να είναι της φαντασίας μου, αλλά τα βιβλία ανάμεσα στα οποία εμφανιζόταν, κατά περιεργη σύμπτωση ήταν αυτά που είχα χρόνια να πιάσω στα χέρια μου. Γιατί όμως το άτιμο με κοροϊδευε; Πράγμα για το οποίο είμαι χίλια τα εκατό βέβαιος, τόσο καιρό που το έβλεπα. Μπορεί κανείς να ξαναδιαβάξει όλα τα βιβλία που είχε διαβάσει; Μην τρελαθούμε κιόλας.

4.

Νάσος Βαγενάς, Μπαλάντα ενός άδοξου ποιητή για τη νέα χιλιετία, Σκοτεινές Μπαλάντες, Κέδρος, 2001

Δεν είναι πολύ μεγάλη η πίτα.
 Μερικοί δεν θα πάρουμε μπουκιά·
 πράγμα που μας βαραίνει σαν ήττα,
 που κάνει τον καθένα μας κακό ή κακιά.
 Μας τρώει μια μοχθηρία κρυφή
 γι' αυτούς που βρίσκονται στην κορυφή.

Τον θαυμασμό επιθυμούμε
 για κάθε στίχο που εκστομίζουμε,
 κι όταν τον έπαινο δεν ακούμε
 θυμώνουμε κι αφρίζουμε.
 Χαρακτηρίζουμε τους κριτικούς
 κακόπιστους ή χολερικούς.

Νιώθουμε μια περίεργη θλίψη
 που τα βιβλία μας μένουν απούλητα
 Μελαγχολούμε που μας έχει λείψει
 η αγάπη του κόσμου, και μισούμε αβούλητα
 το ευρύ κοινό που αντί για ποιήματα
 αγοράζει μυθιστορήματα

Πιστεύουμε πως κάτι δεν πάει
 καλά με τους ποιητές που τους διαβάζουν οι πολλοί
 καταφρονώντας τα εντελβאים
 των κορυφών μας για τα ευτελή
 κι άοσμα άνθη της γλάστρας
 που τ' ανεβάζουν ως τ' άστρα

Το θεωρούμε απίστευτο ότι
 οι αερολογίες του ενός
 κι οι άξεστοι κι ανοικονόμητοι τρόποι
 του άλλου κι ο δυσκοίλιος ή φτηνός
 λόγος εκστασιάζουν· ότι η κριτική
 βρίσκει στους κρότους τού τάδε μουσική

Είμαστε βέβαιοι (ή σχεδόν βέβαιοι) ότι το
 μέλλον θα μας δικαιώσει
 και το αχειροκρότητο
 έργο μας θ' αποθεώσει
 Ότι οι στίχοι μας δεν έχουν λήξη.
 Λέμε : « ο χρόνος θα δείξει ».

5.

Κώστας Ουράνης, «Αλλού και εδώ», *Νέα Εστία*, 1 Οκτ. 1934, τχ. 187, σ. 901

Για να ιδώ ως ποιο σημείο φθάνει αυτή η αδιαφορία των Ελλήνων για το βιβλίο, έκανα ένα πείραμα: άφησα αδέσποτο επί τρεις ημέρες πάνω σ' ένα τραπέζι του σαλονιού του ξενοδοχείου μου ένα μυθιστόρημα – ό,τι δηλαδή πιο ευχάριστο ως βιβλίο. Ε λοιπόν: όχι μόνο δεν το έκλεψε κανείς, αλλά ούτε καν το φυλλομέτρησε από περιέργεια. Έμεινε εκεί που το είχα αφήσει – απλησίαστο σαν χολεριασμένος. Εν τω μεταξύ εξαφανίστηκε μια ξεχασμένη σ' ένα άλλο τραπέζι τράπουλα κι έκανε φτερά ένα μπερέ...

6.

Επιστολή Μ. Καραγάτση προς τον Γρηγ. Ξενόπουλο (αχρονολόγητη, Αρχείο Μ. Καραγάτση)

Στο διαγωνισμό του διηγήματος της *Νέας Εστίας* είχα στείλει ένα έργο μου. Ήταν μάλλον μια κεφάτη φλυαρία παρά διήγημα, κάτι το χωρίς αξιώσεις, γραμμένο εδώ και πέντε χρόνια, σε μια εποχή που πολλά πράγματα ήσαν ακόμη άγουρα μέσα μου. Ομολογώ ότι δεν είχα στηρίξει πολλές ελπίδες απάνου του, και έχω την πεποίθηση ότι μάλλον αμάρτημα, παρά έργο εμφανίσιμο είναι.

Και όμως, αυτό το τιποτένιο πραγματάκι επαινέθηκε στο διαγωνισμό Σας. Τον έπαινο μάλιστα τον ακολούθησε μια κριτική αρκετά ευνοϊκή και επιεικής. Ομολογώ ότι όλη αυτή η ιστορία ήταν πολύ παραπάνω από τις ελπίδες μου.

Το επαινεμένο έργο μου δεν δημοσιεύτηκε (ας ελπίσουμε ακόμα) στη *Νέα Εστία*. Δεν έχω τέτοια αξίωση. Σέβουμαι και τους αναγνώστες Σας μα και τον εαυτό μου.

Και όμως, μέσα σ' αυτόν τον πελώριο φάκελλο, Σας στέλνω και άλλα έργα μου. Σας θερμοπαρακαλώ να με συγχωρήσετε για το θράσος μου. Μα επιτέλους είναι καιρός να μάθω ένα πράγμα που έγινε εφιάλτης μου. Αξίζω τίποτα ή όχι; Να εξακολουθήσω ή να τα παρατήσω; Άγριο αίνιγμα, όπως λέει και ο κ. Bourget.

Είναι δέκα χρόνια τώρα που καταπιάστηκα με τη φιλολογία. Διάβασα πολύ, έγραψα λίγο. Ομολογώ ότι δεν έχω το γνώθι σαυτόν, ή μάλλον δεν έχω καμμία γνώμη για τον εαυτό μου. Πλέω σε μια μεγάλη αβεβαιότητα. Τα χειρόγρατά μου (δεν είναι και πολλά) τάχω στοργικά κλεισμένα σ' ένα συρτάρι. Τους ρίχνω ταχτικά ναφθαλίνες γιατί δεν έχω το θάρρος να τα εξαφανίσω από το πρόσωπο της γης. Ποτέ μου όμως δεν τα πήρα υπό μάλης για να τριγυρίσω τα γραφεία των διαφόρων περιοδικών. Αυτό το κουράγιο δεν το είχα.

Με δισταγμό, ανίχνευσα το έδαφος στο διαγωνισμό της *Νέας Εστίας*. Έστειλα κάτι παλιό και μισόχρωμο. Επαινέθηκε και πήρα θάρρος. Μα αυτός ο έπαινος δεν ήταν σίγουρη απάντηση αλλά απορία μου. Κάνω τίποτα μουτζουρώνοντας χαρτί ή όχι; Κάθε υπομονή έχει και το όριό της. Σας στέλνω μερικά δημιουργήματά μου, και σας παρακαλώ να με κρίνετε. Σας υπόσχομαι να δεχθώ την κρίση σας με βουδική γαλήνη. Οπωσδήποτε όμως, κρίνοντάς με, θα κάνετε ένα ψυχικό που αναμφίβολα θα επηρεάσει την τύχη σας την ημέρα της Κρίσεως!

Φιλόλογος ή δικαστικός κλητήρας; This is the question. Σ' αυτό απαντήστε μου.

Υ.Γ.: Δεν έχω καμμιάν αξίωση να δημοσιευτούν τα έργα, εν ει περιπτώσει τα βρήτε ανθρωπινά. Αν πάλι επιμένετε ...

7.

Άλκη Ζέη, Το καπλάνι της βιτρίνας, Θεμέλιο, 1963, σ. 118 & 122

- Τι δουλειά κάνει ο πατέρας σου; ρωτούσανε τα παιδιά στο σχολείο τον Αλέξη.
- Τίποτα, γράφει, απαντούσε κείνος.

Δεν είχε πάει ο νους μου πως μπορεί να ήτανε συγγραφέας, μα τώρα το έβλεπα. Ήτανε χλωμός, σαν τον Αλέξη, μόνο που δεν είχε μακριά μαλλιά, κι έγραφε με στίλο, αντί φτερό, όπως είχα δει μια φορά σ' ένα βιβλίο του παππού μια ζωγραφιά. Πρώτη φορά στη ζωή μου έβλεπα συγγραφέα και τον κοίταζα μαρμαρωμένη. Εκείνος δεν έλεγε τίποτα, κι εγώ, δεν ξέρω γιατί, άρχισα να τον φοβάμαι. Κι είπα μέσα μου πως ποτέ, μα ποτέ δε θα γίνω συγγραφέας.

[...]

Το βράδυ, σαν πέσαμε στα κρεβάτια μας, διηγήθηκα στη Μυρτώ για το σπίτι του Αλέξη:

— Είναι αληθινός συγγραφέας ο μπαμπάς του. Το γραφείο του είναι γεμάτο βιβλία και σκόνη. Εκείνος φορεί σακάκι, με τρύπιους τους αγκώνες και γράφει με το φως της λάμπας, ενώ έξω φέγγει ο ήλιος.

— Εγώ δε θέλω νάχαμε μπαμπά συγγραφέα, — λέει η Μυρτώ. Γιατί, τότε, μπορεί να τρέχαμε και μεις στις γειτονιές, να ζητάμε δανεικά παπούτσια.

Δεν της απάντησα, γιατί δεν ήξερα τι να πω, θυμήθηκα πως μου άρεσε πολύ έτσι όπως μιλούσε μαζί μου ο μπαμπάς του Αλέξη — σα νάμασταν δυο φίλοι.

— ΕΥ-ΠΟ, ΕΥ-ΠΟ! — καληνυχτίζω τη Μυρτώ.

Είχα δει, πρώτη φορά στη ζωή μου, συγγραφέα και γι' αυτό είμουνα ΕΥ-ΠΟ.

8.

Μάριος Πλωρίτης, «Γένεσις», Ίκαρος. Τα πενήντα πρώτα χρόνια, 1943-1993, Ίκαρος, 1993, σ. 16

Στον μεσοπόλεμο, οι εκδότες ήταν ελάχιστοι –Ελευθερουδάκης, Αετός, Ζηκάκης, Βασιλείου, Σιδέρης, Σαλίβερν, Γκοβόστης– και τα καινούργια βιβλία σπάνια. Τώρα όμως, στην κατοχή, πλάι στον νομισματικό πληθωρισμό, είχε ανάψει και πληθωρισμός εκδοτικός. Κλεισμένοι στα σπίτια τους, οι Αθηναίοι είχαν «ανακαλύψει» το διάβασμα για τις ατέλειωτες, «πολικές» νύχτες του χειμώνα. Ένα σωρό βιβλία βγήκαν τότε, τυπωμένα συχνά σε γκρίζο στρατσόχαρτο και με κόστος «τρελό». Χώρια που η επιλογή από ξένα βιβλία ήταν εξαιρετικά περιορισμένη: οι Άγγλοι, Αμερικανοί, Ρώσοι συγγραφείς ήταν εξ ορισμού ρητά απαγορευμένοι (μόνο ο Μπέρναρντ Σω και ο Όσκαρ Ουάιλντ επιτρέπονταν, επειδή ήταν Ιρλανδοί και σάρκαζαν τους Άγγλους!). Αλλά και όλα τα άλλα βιβλία έπρεπε, πριν τυπωθούν, να υποβληθούν στη λογοκρισία, που στραβόβλεπε όχι μόνο ό,τι ελληνικό, αλλ' ακόμα και Γερμανούς, Ιταλούς ή Γάλλους συγγραφείς, μην και πρόβαλλαν ιδέες ανατρεπτικές για την «ιδεολογία» του νασιισμού και του φασισμού. Στρωμένος με ρόδα ήταν ο δρόμος των εκδοτών τότε – και όχι μόνο τότε...

9.

Νίκος Παντελάκης, Σαν να διάβασα ένα βιβλίο. Ο βιβλιοπώλης της Εστίας αφηγείται, Εστία, 2003, σ. 110-114

Και μετά έστρωσε η δουλειά, αλλά ήτανε πια γερμανοκρατία. Είχε δουλειά το βιβλιοπωλείο στην κατοχή, είχε δουλειά το βιβλίο, δεν είχε ο κόσμος τι να κάνει· πότε σε κλείνανε στις έξι μέσα, πότε σε κλείνανε στις οκτώ, τί να κάνεις, αναγκαστικά διάβαζε ο κόσμος, διάβαζε πολύ, και είχε και *Νέα Εστία*. Η *Νέα Εστία* πουλούσε, παρά τη λογοκρισία που υπήρχε και τις τόσες δυσκολίες. Τότε δεν είχε χαρτί, δεν είχε ρεύμα, ο τυπογράφος δεν μπορούσε να τυπώσει. Άμα γινότανε μια φασαρία, αμέσως κόβανε τα φώτα, λοιπόν ο τυπογράφος σου 'λεγε «δεν έχει φως, τι να κάνουμε». Αλλά όμως η *Νέα Εστία* έβγαινε, επέμενε ο Πέτρος Χάρης. Δεν έβγαινε δεκαπενθήμερη, κανονικά, αλλά πότε δυο φορές το μήνα, πότε μια φορά το μήνα, πότε κάθε δυο μήνες. Βγήκανε ωραία χριστουγεννιάτικα τεύχη· του Παλαμά, με το ωραίο εξώφυλλο του Γραμματόπουλου. Ένα ωραίο προφίλ του Παλαμά, αυτό μόλις το είδε ο Σαραντόπουλος τρελάθηκε. Εγώ ήμουνα πιτσιρίκος, δε μ' άρεσε, έβλεπα τις γραμμές, εκείνος μόλις το είδε, «πω πω, τι ωραίο πράμα είναι αυτό», τον θυμάμαι, νομίζω πως τον βλέπω τώρα, «τί ωραίο πράμα είν' αυτό», Γραμματόπουλος τώρα, ε;

Λέω «τι λέει τώρα...», και σήμερα, όταν το βλέπω, λέω κι εγώ «τι ωραίο πράμα». Επίσης είχε βγει ένα τεύχος αφιέρωμα στον Παπαδιαμάντη, νομίζω πως ήτανε το '41 ή το '42, μια χρονιά το ένα, μια χρονιά το άλλο. Παπαδιαμάντη, μεγάλο τεύχος, τεράστιο τεύχος τυπογραφικά, σαν του Παλαμά, πολύ ωραίο. Λοιπόν, η *Νέα Εστία* στο δρόμο της πουλιότανε πάντοτε. Εν κατακλείδι, διάβαζε ο κόσμος.

Μόνο που περνούσαν όλα από λογοκρισία γερμανική. Αν δεν την ενέκριναν, αν δεν έβαζε ο Γερμανός τη σφραγίδα πάνω, η λογοκρισία, δεν κούναγε τίποτα. Είχανε οργανώσει υπηρεσία με Έλληνες υπευθύνους. Υπεύθυνο είχανε έναν Παπαγιαννόπουλο. Όπως ήτανε και στην 21η Απριλίου, τα ίδια δε γινότανε; Το ίδιο πράγμα, πήγαινες εκεί το τυπωμένο βιβλίο, κι αυτός το διάβαζε, υπ' ευθύνη του. Ήταν κι αυτός Ρωμιός, αλλά και του γερμανικού αρχηγείου. Είχαμε βγάλει τότε του Λουντέμη *Το γλυκοχάραμα*, και δυο βιβλία του Πέτρου Χάρη. Είχαμε βγάλει κι ενός δημοσιογράφου, του Μαλαβέτα, *Το Άγιον Όρος*. Αυτόν τον Μαλαβέτα τον εκτέλεσανε οι γερμανοί· τον θυμάμαι, ήτανε αθλητικός τύπος, ωραίος. Αυτές ήτανε κατοχικές εκδόσεις. Λοιπόν, μόλις τυπωνότανε το βιβλίο, αυτός εκεί το διάβαζε, και σε κάθε σελίδα σου 'βαζε μια σφραγίδα ότι ενεκρίθη, ηλέγχθη. Ο Παπαγιαννόπουλος αυτός ήτανε σ' ένα στενάκι, Πραξιτέλους και Κορνάρου. Τ' άφηνες εκεί, σου 'λεγε «έλα αύριο το πρωί να το πάρεις» ή «σε δυο μέρες να το πάρεις», γιατί βέβαια δεν ήμαστε μόνο εμείς, περνούσανε όλοι. Πήγαινες και το 'βρισκες λοιπόν το βιβλίο σφραγισμένο σελίδα-σελίδα, οκεί, σου 'δινε το χαρτί και μπορούσες να το κυκλοφορήσεις.

Είχαμε πάντα το φόβο, ο φόβος υπήρχε. Ερχότανε ο Γερμανός στο βιβλιοπωλείο, σου 'λεγε «θέλω το λεξικό αυτό, κομαντατούρ τάδε, υπηρεσία τάδε», ήθελε γερμανοελληνικά λεξικά, τακ τακ, τα κατέβαζες κάτω, «πόσο κάνουνε;», «πέντε χιλιάδες δραχμές». (...) Σου 'δινε ένα χαρτί κει πέρα, να πας να πληρωθείς, πού να πας να πληρωθείς, τρίχες. Στα

τρώγανε, τι να πάρεις; (...) Ύστερα αυτοί οι Ιταλοί είχανε βγάλει τα χαρτονομίσματα του «Ίζολα Ιόνια», ξέρω 'γω πως το λέγανε, είχανε βγάλει χαρτονόμισμα δικό τους. Ερχότανε λοιπόν στο βιβλιοπωλείο, τι να τον κάνεις τώρα; Αγόραζε βιβλία και σου 'δινε τα «Ίζολα Ιόνια», τα λεφτά τα ιταλικά που είχανε τυπώσει αυτοί, τα «Ιόνιοι Νήσοι» που τα 'χανε κάνει κατοχή και θέλανε να τα 'χουνε δικά τους και βγάλανε λεφτά από κει. Μπορούσες να πεις ότι δεν τα παίρνεις; Τα παίρνεις, και τι να τα κάνεις; Τα πέταγες.

10.

Ίκαρος. Τα πενήντα πρώτα χρόνια, 1943-1993, Ίκαρος, 1993, σ. 9

Είταν το αποτέλεσμα της φιλίας, του στενού συνδέσμου, της ίδιας γλώσσας που μιλούσαμε και οι τρεις, που είχε δημιουργηθεί από την καθημερινή συντροφιά στο θέατρο «Δελφοί».

Τα λεφτά που μας χρειαζόνταν για να ξεκινήσουμε, και δεν τα είχαμε, τα βρήκαμε από δω και απ' εκεί. Δεν μπορούσαμε να βρούμε το όνομα που θα δίναμε στις εκδόσεις μας. Ατέλειωτες συζητήσεις εμείς οι τρεις και κοντά μας ο Γκάτσος. Δεν θυμάμαι τελικά ποιος μας βάφτισε, δεν είμαι βέβαιος ότι δεν είταν ο Γκάτσος, και τον Δεκέμβριο του 1943 κυκλοφορεί το πρώτο βιβλίο του «Ίκαρου», που είναι το μυθιστόρημα του Κνουτ Χάμσουν *Στο Άστρο του Φθινοπώρου* σε μετάφραση του Βάσου Δασκαλάκη, που και αυτόν τον είχα γνωρίσει στο «Θέατρο Τέχνης» του Κουν.

Η κατοχή είναι στις δόξες της, και στο μαγαζί της οδού Σταδίου, που πουλούσε γραφομηχανές και έχουν παραχωρήσει στον «Ίκαρο» μια γωνιά για τα «γραφεία» του και το βιβλιοπωλείο του, τα μεσημέρια μαζεύονται και ψιθυρίζουν τα νέα της προηγούμενης νύχτας που άκουσαν στα κρυμμένα ραδιόφωνα οι φίλοι μας πια: ο Κατσίμπαλης, ο Γιώργος Θεοτοκάς, ο Καραγάτσης, ο Κοσμάς Πολίτης, ο Γιάννης Κακριδής, ο Καραντώνης, ο Λίνος Πολίτης, ο Κλέων Παράσχος, ο Σωκράτης Καραντινός, ο Ελύτης, ο Γκίκας, ο Τσαρούχης, ο Νίκος Εγγονόπουλος, ο Νάσος Δετζώρτζης, ο Πάνος Καραβίας, ο Σπύρος Βασιλείου, ο Νικολάου, ο Μόραλης, ο Νίκος Γκάτσος.

Είχε γίνει μια συνήθεια να δίνουν παρόν τα μεσημέρια στον «Ίκαρο», έτσι σαν σημάδι ζωής, Φεύγοντας από εδώ οι περισσότεροι θα πήγαιναν στο άλλο εντευκτήριο της οδού Σταδίου, που είταν και αρχαιότερο, στο πατάρι του Λουμίδη, κι εκεί να συνεχίσουν και με άλλους τις ατέλειωτες συζητήσεις. Αν βρίσκονταν στο Παρίσι, ή στη Ρώμη ή στο Λονδίνο, ο «Ίκαρος» και ο «Λουμίδης» σήμερα θα είχαν εντοιχισμένες αναμνηστικές πλάκες: «Εδώ ...» *Δεν ωφελεί το παράπονο / Ίδια παντού θα 'ναι η ζωή με το σουραύλι των φιδιών στη χώρα των φαντασμάτων.*¹

¹ Νίκος Γκάτσος, *Αμοργός*, Αετός, 1943

11.

Παύλος Νιρβάνας, «Βιβλία», *Νέα Εστία*, τόμ. 22, τχ. 262, 15 Νοεμβρ. 1937, σ. 1683-1684

Ο εκδότης μου έδωσε τον μηχανισμό της εκδοτικής του δουλειάς:

– Από τα δέκα, να πούμε, βιβλία που βγάζω, είναι ζήτημα αν υπάρχει ένα που μπορεί να πουληθί με τον καιρό και να μου δώση ένα μικρό, αλλά βέβαιο κέρδος. Τα άλλα εννέα είναι βιβλία που δεν πουλιούνται, όχι γιατί είναι χειρότερα απ' αυτά που βγαίνουν μαζί τους, –κάποτε είναι και πολύ καλύτερα–, αλλά γιατί αυτοί που τα γράφουν είναι ονόματα άγνωστα ή λίγο γνωστά στο μεγάλο κοινόν. Εννοείς, ότι για τέτοια βιβλία δεν μπορώ να ρισκάρω είκοσι χιλιάδες δραχμές ή και λιγώτερα, και να περιμένω έπειτα να μαζέψω τα λεφτά μου χρονιά με τη χρονιά. Οι συγγραφείς λοιπόν αυτών των βιβλίων, είτε γιατί είναι πλούσιοι οι ίδιοι, είτε γιατί καταφέρνουν και βρίσκουν τα λεφτά που τους χρειάζονται, μου φέρνουν τα λεφτά και βάζουν μπροστά τα βιβλία τους.

12.

Θανάσης Πετσάλης–Διομήδης, Τριβόλοι και ζιζάνια. Προσωπικές σημειώσεις, χασομέρια, αυτοσχεδιάσματα, βοτανίσματα, χρυσόσκονη, κομμάτια για ανάπτυξη, Ανέκδοτο κείμενο

Για να τυπώσω τους *Μαυρόλυκους* πούλησα το ασημικό της θείας Κούλας (Παρασκευοπούλου) –εκείνη μ' έσπρωξε να το τυπώσω, όπως-όπως, και την ευγνωμονώ– ένα παλιό χαλί Γιορντές διακοσίων χρόνων, ένα χαλί Φεραχάν νεώτερο, 236 μετοχές Υπεγγύων Προσόδων (είχαν 4.000 δρχ. προπολεμικά κι έχουν τώρα 50.000 δρχ.), 5.500 ομολογίες Απαλλοτριώσεως (ένα μεγάλο μέρος από το κτήμα του προπάππου μου, τη Βιστρίτσα, στην Εύβοια, που απαλλοτριώθηκε), 75 μετοχές Κέκροπος κτλ., κτλ. Έτσι βγαίνουν τα βιβλία στην Ελλάδα.

13.

Επιστολή Νίκου Καζαντζάκη προς Πέτρο Χάρη, χ.χ., ΕΛΙΑ, Φάκελος «Πέτρος Χάρης, 9. Αλληλογραφία»

Αγαπητέ κ. Χάρη,

Λαβαίνω κάθε μήνα τακτικά τη *N. Εστία* και καμαρώνω με τη επιδεξιότητα νικάτε, όχι νικάτε, ξεπερνάτε με ελιγμούς την κάθε δυσκολία. Σίγουρα θάχετε φαινομενικά αντιμαχόμενες ικανότητες κ' έτσι με τέχνη πολλή, τόλμη όση χρειάζεται, ποτέ πιο λίγη, ποτέ πιο πολλή, λοξοδρομάτε, υποχωράτε, και ξαναπαίρνετε φόρα και φτάνετε, πάντα ασφαλτα, τον αμετακίνητο σκοπό. Ξέρω πόσο δύσκολος, ανιαρός ο άθλος να δουλεύεις στη σημερινή διανοούμενη Ελλάδα με σημερινούς διανοούμενους Έλληνες και για αυτό ο θαυμασμός μου πληθαίνει· μια μέρα τη συνεισφορά σας αυτή θα την εκτιμήσει η ιστορία των ελληνικών γραμμάτων. Γι' αφτό να γράφατε και σεις το journal σας, που να δημοσιευτεί μετά πολλά χρόνια, θα μάθαιναν οι μελλούμενοι Έλληνες όχι με τι θεριά παρά τι λάσπες και γλίτσες παλέψατε. Λίγες εξαιρέσεις, πολύ λίγες, τρισέβαστες.

Αν καλά κατάλαβα το γράμμα σας, το τόσο απλό, ο Κολλάρος ζητάει από ένα ώριμο διανοούμενο Έλληνα, που καμιάν ανάγκη νεανική δεν έχει να βλέπει τ' όνομά του τυπωμένο, να του παραχωρήσει 650 σελ. πνευματικής εργασίας, που θέλει χρόνια να γραφτεί, και χωρίς καμιάν άλλη βιοποριστική απασχόληση, και υπόσχεται να του κάμει την τιμή να τις τυπώσει! Πώς μπορεί να καταδέχεται να κάνει τέτοιες προτάσεις ο τίμιος έμπορος Κολλάρος; Είναι μια φανερή ζητιανιά και μια καμουφλαρισμένη ληστεία. Ακόμα δεν διαδόθηκε ίσως στην Ελλάδα πως ο πνευματικός μόχθος έχει και υλική αξία; Εδώ όλα τα χρόνια τούτα που βρίσκομαι σε επαφή με ξένους εκδότες βλέπω με τι σέβας ζητούν ένα χειρόγραφο και με τι γενναιοδωρία το αμείβουν. *Ο Χριστός ξανασταυρώθηκε* τυπώθηκε ως τώρα σ' εφτά γλώσσες κι από τα εισοδήματά του ζω εδώ τόσα χρόνια άνετα· κι έχω ήδη πουλήσει σε ξένους εκδότες και τα τρία άλλα μυθιστορήματα που έγραψα (όλα πάνω από 600 σελ.). Και για να δείτε τι υποδοχή έκαμαν στα έργα αυτά στη Γερμανία, σας στέλνω μερικές φράσεις για να καταλάβετε, να χαρεί και ο κ. Χατζίνης που κάποτε ανησυχούσε τι θ' απογίνει ένα έργο μου αν μεταφραστεί σε ξένη, μεγάλη γλώσσα. Πολλοί διανοούμενοι ξέρουν γερμανικά, τους παρακαλείτε και το μεταφράζουν. Καμία αξίωση, μήτε αφέλεια έχω ν' αναδημοσιέψετε τις κριτικές αυτές που τιμούν την πνευματική Ελλάδα, στις τελευταίες σελίδες της *Νέας Εστίας*. Όσο ζω το πρόσωπο και ο τρόπος που κοιτάζω τη ζωή και το θάνατο και τους ανθρώπους είναι εξαιρετα αποκρουστικός μα εγώ πρέπει ακόμα να ζήσω, γιατί τώρα μόλις έχω την *maîtrise* του στοχασμού και της φόρμας που απαιτεί η άρτια δημιουργία.

Χαίρομαι να μιλώ μαζί σας· γι' αυτό πάντα, όταν απαντώ στα στεγνά, λιγόλογα γράμματά σας, λέω πράγματα που δεν έπρεπε να πω· μα ύστερα συλλογίζομαι πως ίσια ίσια αυτά έπρεπε να πω.

14.

Κώστας Βάρναλης, «Τέχνη και κοινωνικές συνθήκες [για το 1928]», στο Τ. Καγιαλής, «Λογοτεχνία και πνευματική ζωή», στο Χρ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τόμ. Β2, Βιβλιόραμα, σ. 295

Για να ζήσει σήμερα ένας άνθρωπος μια μέτρια ζωή, του χρειάζονται τουλάχιστον τρεις, έστω δύο, χιλιάδες δραχμές το μήνα, δηλ. 36 ή 24 το χρόνο. [...] Αν κάθε πρωτότυπο βιβλίο πληρώνεται από τον εκδότη 4-6 χιλ. δραχμές το πολύ, τότε ο συγγραφέας, για να φτάσει το ποσό που του χρειάζεται, πρέπει να γράφει 7 ή 4 βιβλία το χρόνο! Αν είναι δυνατό! Αν συνεργάζεται σε περιοδικά, θα πληρώνεται 50 δρχ. τη σελίδα, δηλ. πρέπει να γράφει 40-60 σελίδες τυπωμένες το μήνα, 200-240 χειρόγραφες. Ας υποθέσουμε πως κατορθώνει αυτό το θαύμα της πολυγραφίας. Μα πρώτα πρώτα τι ποιότητας μπορεί νάναι τόση δουλειά, και δεύτερο, πού θα βρίσκει να την τοποθετεί! Εδώ μιλάμε για τον πεζογράφο. Μα αν είναι ποιητής; Δε μπορεί φυσικά να γράφει παρά ένα ως δύο καλά ποιήματα το μήνα. Και ή δε θα πληρωθεί καθόλου ή θα πάρει 200 δραχμές!

15.

Γρ. Ξενόπουλος, *Η ζωή μου σαν μυθιστόρημα. Αυτοβιογραφία, Αφοί Βλάσση, 1984, σ. 445-446*

Η αύξηση της τιμής του χαρτιού, η αύξηση των τυπογραφικών και των πάντων, ανάγκασε τους εκδότες ν' αυξήσουν ανάλογα και την τιμή των βιβλίων. Ένα λογοτεχνικό βιβλίο, που τον καλό καιρό είχε τρεις δραχμές, έφτασε να έχει σαράντα και πενήντα. Φυσικά, οι αγοραστές αραιώθηκαν σημαντικά. Κανένα βιβλίο δε θα έβγαζε πια τα έξοδά του, ούτε και τα δικά μου, αν και πουλιούνταν περισσότερο απ' όλα. Πραγματικά, μόλις έβγαине ένα βιβλίο μου σε 3.000 αντίτυπα συνήθως, τα 1.500 έφευγαν σ' έξι μήνες και σε δυο-τρία χρόνια τελείωναν και τ' άλλα και γινόταν νέα έκδοση – τρίτη, τέταρτη, πέμπτη καμιά φορά. Αλλά το τελευταίο μου που βγήκε, το *Ανάμεσα σε τρεις γυναίκες*, σ' ένα χρόνο μόλις είχε πουλήσει 700 αντίτυπα. Με το δίκιο του λοιπόν ο εκδότης μου περίμενε, για να ξαναρχίσει τις εκδόσεις, να περάσει αυτή η κρίση, Στο μεταξύ, είχε νεκρωθεί κάθε κίνηση στα βιβλιοπωλεία. Πιο σπάνιοι κι από άσπρες μύγες ήταν οι αγοραστές λογοτεχνικών βιβλίων. Αν δεν έβγαίναν πια νέα, υπήρχαν όμως τα παλιά, που ενώ άλλη φορά πουλιούνταν λίγο λίγο κι αργά ή γρήγορα τελείωναν, τώρα έμεναν στις αποθήκες με κίνδυνο να σαπίσουν ή να φαγωθούν από τους ποντικούς σαν τη *Γάτα μας* του μακαρίτη Μηλιαράκη, «τη μόνη γάτα που την έφαγαν οι ποντικοί», όπως έλεγε γελώντας ο συγγραφέας της. Το κράτος, που όλοι οι άνθρωποι των γραμμάτων δεν έπαυαν να επικαλούνται τη βοήθειά του, προτείνοντας πολλά και διάφορα μέτρα, αδιαφορούσε τελείως για τη θλιβερή κατάσταση, σα να ήταν το πιο ασήμαντο πράγμα το σταμάτημα της πνευματικής ζωής του τόπου. Κι οι εκδότες έπαιρναν μέτρα μονάχοι τους. Κατέβαζαν, όχι όλοι ευτυχώς, ολοένα τις τιμές των βιβλίων, τις έφταναν στο κατώτερο όριο του εξευτελισμού κι επιτέλους έβγαλαν τ' απούλητα βιβλία να πουλιούνται στο δρόμο. Και για πολύν καιρό βλέπαμε το αποκαρδιωτικό θέαμα: λογοτεχνικά βιβλία, γνωστότατων συγγραφέων, διατιμημένα 30, 40 και 50 δραχμές, σε καροτσάκια, να δίνονται από τους πλανόδιους πουλητές για ένα πεντόδραχμο!

16.

Κώστας Ουράνης, «Βιβλία, βιβλία ...», *Νέα Εστία*, τόμ. 14, τχ. 164, 15 Οκτ. 1933, σ. 1115

Έχω ιδεί να πουλάν στο ύπαιθρο ελληνικά βιβλία στο πέμπτο της τιμής τους – χωρίς αυτό να ελκύει τους περαστικούς. Μάταια οι πωλητές δοκιμάζουν να τους δελεάσουν φωνάζοντας: “Πέντε δραχμές όλοι οι ακαδημαϊκοί!” Οι περαστικοί ... περνάν – κ’ οι ακαδημαϊκοί μένουν, στα ράφια εννοείται.

17.

«Ο Κέδρος», Διαβάζω 40 (Μάρτ. 1981), σ. 21-22 [στη σειρά άρθρων «Εκδότες»]

[Νανά Καλλιανέση] «Ας πάρουμε ένα απλό ελληνικό μυθιστόρημα 240 σελίδων (15 τυπογραφικά), που συνήθως πουλιέται 250 δρχ., για να δούμε πώς διαμορφώνεται το κόστος του. [...] Έχουμε λοιπόν για τιράζ 2.000 αντίτυπα: α) στοιχειοθεσία, σελιδοποίηση, φιλμ 52.500, β) μοντάζ, χρωμοφάν, εκτύπωση 19.500, γ) χαρτί κειμένου 100 γρ. 33.000, δ) χαρτί εξωφύλλου 7.500, ε) φιλμ εξωφύλλου και εκτύπωση (τετραχρωμία) 12.000, βιβλιοδεσία 19.500, ζ) διορθώσεις 15.000, η) γενικά έξοδα, έξοδα διαφήμισης, δωρεάν αντίτυπα στον συγγραφέα, στον τύπο κλπ. 31.000. Το σύνολο όλων αυτών είναι 190.000, που σημαίνει 95 δρχ. για κάθε αντίτυπο. Αν υπολογίσουμε ότι η βιβλιοπωλική προμήθεια κοστίζει στον εκδότη 40% (35% το βιβλιοπωλείο και 5% το συνεργείο διακίνησης) στη λιανική τιμή του βιβλίου και ότι τα συγγραφικά δικαιώματα κυμαίνονται από 10-15% για την ίδια τιμή, έχουμε τούτη την εικόνα: α) συγγραφικά δικαιώματα 15% (37,50 δρχ.), β) βιβλιοπωλική προμήθεια 40% (100 δρχ.). Αν προσθέσουμε σ' αυτά τα ποσά τις 95 δρχ. του κόστους, μας βγαίνει ένα σύνολο 232,50 δρχ. Αν τώρα αφαιρέσουμε τις 232,50 αυτές δραχμές από τις 250 της ονομαστικής τιμής του βιβλίου, έχουμε υπόλοιπο 17,50 δρχ., δηλαδή 7% στη λιανική τιμή, που θεωρητικά μένουν καθαρά στον εκδότη. Και τώρα μπαίνει το ερώτημα: Όταν στον εκδότη μένουν τα 7%, κι αυτά θεωρητικά (δηλαδή το μισό από τα δικαιώματα που εισπράττει ο συγγραφέας), πού είναι τα “υπερκέρδη” των εκδοτών; Λέμε “θεωρητικά”, γιατί κι αυτό το 7% ισχύει μόνο στην περίπτωση που το τιράζ των 2.000 αντιτύπων θα πουληθεί το πολύ σε ένα χρόνο και σε κανονική οικονομική κατάσταση της χώρας. [...] Ξέρετε εσείς όλοι ποιο είναι το ποσοστό των βιβλίων κάθε εκδότη που κινούνται κανονικά; Η πείρα λέει –η πείρα η διεθνής κι όχι μόνο η ελληνική– ότι γενικά μόνο τα 2 βιβλία από τα 10 κινούνται. Που σημαίνει ότι αυτά θα πρέπει να σηκώσουν το βάρος και των άλλων 8 που πάνε αργά ή μένουν στο ράφι. [...] Οι μεγάλοι και οι παλιοί εκδοτικοί οίκοι μπορούν ν' αντιμετωπίσουν τις σημερινές δυσκολίες μόνο επειδή έχουν πολλούς τίτλους που συνεχώς επανεκδίδονται.

18.

Μάρω Δούκα, «Ο Κέδρος της Νανάς Καλλιανέση», *ΑρχειοΤάξιο*, ΑΣΚΙ, Οκτώβριος 2012, τχ. 14, σ. 49-59

Περνούσα ταχτικά από το μαγαζάκι στο βάθος της στοάς, Πανεπιστημίου 44. Κοίταζα τα βιβλία στη βιτρίνα και έριχνα ματιές μέσα. Μια ωραία γυναίκα στον πάγκο. Έμπαινα, καλημέριζα, αν με ευνοούσε η στιγμή, αν ήταν μόνη δηλαδή η ωραία γυναίκα, αντάλλασσα και καμιά κουβέντα μαζί της. Αγόραζα έπειτα το βιβλίο που ήθελα. Έμενα για λίγο χαζεύοντας τα ράφια. Τι περίμενα; Γράφεις; Με ρώτησε ένα μεσημέρι, σίγουρα γράφεις, κάθισε να παραγγείλω καφέ. Και κουβέντα την κουβέντα, εκείνο τον Απρίλιο του 1972 γνωριστήκαμε.

Ναι, έγραφα. Άλλα όμως προείχαν τότε. Και για της ψυχής μου μόνον την ανάγκη να διαβάζω λογοτεχνία. Μα τι είναι αυτό με εμένα, σχεδόν μόνο βιβλία του Κέδρου έχω στη βιβλιοθήκη μου, θα παρατηρούσε με πειραχτική διάθεση, λίγα χρόνια αργότερα, ο νεαρός φιλόλογος Βασίλης Λαμπρόπουλος με τον οποίο θα συνεργαζόμουν για την επανέκδοση των βιβλίων της Μέλπως Αξιώτη. Έχω και τις εκδόσεις Κάλβος, θα του απαντούσα, έχω και "ληηλατημένο" Θεμέλιο που βρήκα στο Μοναστηράκι, έχω και Στοχαστή, έχω και Καζαντζάκη, έχω και Εστία, Ίκαρο, Γαλαξία... Διότι έτσι, κατά εκδότες, τα ξεχώριζα τότε τα βιβλία στα ράφια της μικρής βιβλιοθήκης μου. Επειδή ο εκδότης εκείνα τα χρόνια είχε πολύ μεγάλη σημασία. Εδώ ο αριστερός εκδότης με τους αριστερούς συγγραφείς του, εκεί ο αστός με τους αστούς. Και ήταν ξέχειλα τα ράφια του Κέδρου: Βάρναλης, Ρίτσος, Τσίρκας, Αξιώτη...

[...] Τον Κέδρο τον ίδρυσε ο πλωτάρχης Νίκος Καλλιανέσης. Δίπλα στο Νίκο η γυναίκα του Αθηνά Σταματίου. Όλοι όμως τη φωνάζαμε Νανά.

[...] Για τη Νανά θέλω να πω. Την Καρυάτιδα, την κολόνα του Κέδρου, που είχε μέσα σ' έναν κυκεώνα προβλημάτων τη χαμογελαστή διαθεσιμότητα για όλα τα βάσανα και τις έγνοιες του ετερόκλητου κόσμου που την περιέβαλλε, τη Νανά που σε έκανε πολύ γρήγορα να νιώσεις ότι εκεί ήταν το δεύτερό σου σπίτι.

Αρχίσαμε να διορθώνουμε τυπογραφικά δοκίμια, αξιώθηκα τις *Δύσκολες νύχτες*, η Μέλπω ήταν ακόμη σε αναγκαστική υπερορία, της στέλναμε ένα ένα τα δεκαεξασέλιδα καθώς τυπώνονταν, εκείνη παθιασμένη με τη γλώσσα όσο μόνον οι εξόριστοι μπορούν να είναι, αγωνιούσε για τα λάθη και μου απαντούσε με ευγενικά γράμματα, όπου σημείωνε όσα είχαν ξεφύγει, θυμάμαι πόσες τύψεις για κάποια "νυχοπόδαρα" που έγιναν "νυχτοπόδαρα"...

19.

Στρατής Πασχάλης, στο *Ίκαρος. Τα πενήντα πρώτα χρόνια, 1943-1993*, Ίκαρος, 1993, σ. 33

Όταν το 1977, στα δεκαεννιά μου χρόνια, δρασκελίζα για πρώτη φορά, κάποιο φθινοπωρινό απομεσήμερο, το κατώφλι του «Ίκαρου» στην οδό Βουλής, εκεί στο βάθος του μισοφωτισμένου βιβλιοπωλείου με τις φωτογραφίες των ποιητών του ελληνικού νεωτερισμού και τις λιθογραφίες των μοντέρνων ζωγράφων, με περίμενε ένας ώριμος άντρας, κομψά ντυμένος, με γκριζα μαλλιά και δυο κατάμαυρα μυστηριώδη μάτια. Ήταν ο εκδότης και ποιητής Νίκος Καρύδης, με τον οποίο είχα συμφωνήσει να συναντηθώ μερικές ημέρες πριν από εκείνο το οκτωβριανό απόγευμα, ώστε να του δείξω την ποιητική ενότητα που σκόπευα να δημοσιεύσω, με τίτλο *Ανακτορία*, και που είχα την επιθυμία να παρουσιαστεί από τον εκδοτικό του οίκο. Με οδήγησε χωρίς πολλές κουβέντες στο «πατάρι» του βιβλιοπωλείου, όπου βρισκόταν το γραφείο του, κι αφού μ' έβαλε να καθίσω, πήρε τα χειρόγραφα κι άρχισε να τα ξεφυλλίζει σαν βυθισμένος, προσηλωμένος, σε εξονυχιστική μελέτη. Ξαφνικά στάθηκε σε ένα μικρό ποίημα και μου ζήτησε απότομα να του το διαβάσω. Όταν τελείωσα, μου είπε: «Το σκότωσες!». Κι αφού το ξαναπήρε, άρχισε να μου το διαβάζει εκείνος μ' έναν απλό, χαμηλό, εξομολογητικό, σχεδόν ευθύγραμμο, τόνο. Ήταν η πρώτη φορά που άκουγα δικό μου κείμενο να διαβάζεται από άλλον, και μέσα σ' αυτή την κατανυκτική ατμόσφαιρα του κλεισμένου μαγαζιού, μέσα σ' εκείνο το χαμηλωμένο φως του βραδιού, τα πορτραίτα του Καβάφη, τις αλλόκοτες ζωγραφιές, αισθάνθηκα ν' αρχίζει κιόλας για μένα –ένα αίσθημα που ευτυχώς στη συνέχεια δεν αποδείχτηκε φρεναπάτη– αισθάνθηκα τότε λοιπόν ν' αρχίζει κιόλας αυτή η σπάνια και συναρπαστική εμπειρία ως προς ό,τι πολυτιμότερο γέννησε ο ανθρώπινος πολιτισμός και που μόνο σε χώρους όπως ο «Ίκαρος» μπορεί κανείς τόσο τέλεια ακόμα και σήμερα να βιώσει· αισθάνθηκα ήδη να μετέχω στην απόκρυφη εκείνη προσπάθεια με τους πολλούς, επώνυμους και ανώνυμους, συνεργούς που πασχίζουν μεθοδικά να πραγματώσουν, με καιρό και κόπο, αυτό το τόσο αυτονόητα υπαρκτό για τον αναγνώστη αντικείμενο, όπου «μέλλεται να καταλήξει ολόκληρη η πλάση» και που το λένε Βιβλίο.

20.

Γεωργία Τριανταφυλλίδου, «Ο ποιητής έξω από βιτρίνα βιβλιοπωλείου», *Ο ποιητής έξω*, Άγρα, 2004

στέκεται μόλις. Ημερομηνία εκδόσεως; Τυπογραφείον και μέθοδος εκτυπώσεως; Χρώματα και παραστάσεις; Ας πούμε 22 Φεβρουαρίου 1971. Τυπογραφείον Ασπιώτη-Έλκα, Αθήνα. Λιθογραφικώς (σύστημα όφσεντ) επί υδατογραφημένου χάρτου. Πολύχρωμον, ως απεικονίζεται. Μέσα στο κατάστημα η πωλήτρια τον κοιτάζει σα χαμένη:

– Δεν έχουμε τέτοια συλλογή κύριε. Αν μπορούσατε να θυμηθείτε τον ακριβή τίτλο...

Κι εκείνος;

– «Λεπτομέρειαι του λαιμού πλουσίως διακεκοσμημένου διχρώμου αμφορέως δεικνύοντος δύο κυρίας ισταμένας ένθεν και ένθεν ιερού δένδρου».

Βαθιά μέσα του ελπίζει ότι μία των ημερών η ποίησή του θα ανταγωνίζεται την πυκνότητα γραμματοσήμου.

21.

Νίκος Καχτίσης, *Η περιπέτεια ενός βιβλίου*, Στιγμή, 1985, σ. 34-35

Για το εξώφυλλο, του² είπα, το όνομά μου να το βάλει με πλάγια στοιχεία πεζά, αρκετά μικρά για να μη «φαντάζει», και με τα ίδια στοιχεία το «Αθήνα, 1964». Για τον τίτλο, του είπα να χρησιμοποιήσει τίποτα βαριά στο ύφος μαύρα κεφαλαία, που να έρχονται σε αρμονία με τη ζοφερή ατμόσφαιρα του βιβλίου. Του ετόνισα ιδιαίτερα να μην τύχει και χρησιμοποιήσει, στον τίτλο αυτό, τίποτα στοιχεία του συρμού, και του έφερα για παράδειγμα χτυπητό κάτι στοιχεία που μεταχειρίζονται κατά κόρον οι εφημερίδες για τα συνταρακτικά γεγονότα της ημέρας.

Του εξήγησα ότι θα 'θελα να παρουσιάσουμε κάτι το αυστηρά και λιτά ωραίο – ένα βιβλίο, που να μην αποτελεί ομπζέ ντε κυριοζιτέ, παρά μάλλον μία έκδοση ευχάριστη στο μάτι, αλλά όχι μέχρι του σημείου ώστε να αποσπά την προσοχή του αναγνώστη από τον κύριο σκοπό μας, που ήταν η παρουσίαση του κειμένου σαν τέτοιου. Ούτε ήθελα, κατά κανέναν τρόπο, η τυπογραφική εμφάνιση να «προσθέτει» περιεχόμενο στο κείμενο. Γιατί έτσι, υπήρχε φόβος να εξαπατούσα τον αναγνώστη – και ίσως και τον κριτικό ακόμα.

² Κάρολος Τσίζεκ

22.

Ερρίκος Μπελιές, «Η διαδικασία της δαπάνης», Πόλεως, Οδυσσέας, 1989

Με τυπογραφικά σε δεδομένα σχήματα και μεγέθη- Ολύμπια Βερσαλιανά Νέγκρο Σκιώδη Επιδαύρου Ιουλίας Καλλιγραφικά Ορφέως Ελζεβίρ Αρχαϊκά και άλλα- γράφεται ο ρυθμός του πλήθους που σταθερά κολλημένο στο έδαφος διάγει μη απορρίπτοντας τα Ολύμπια Βερσαλιανά Νέγκρο Σκιώδη Επιδαύρου Ιουλίας Καλλιγραφικά Ορφέως Ελζεβίρ Αρχαϊκά και άλλα γι' αυτό οι εκδότες των βιβλίων ιστορίας επιμένουν στους τυπογράφους "Με τυπογραφικά σε δεδομένα σχήματα και μεγέθη".

23.

Θανάσης Πετσάλης-Διομήδης, Διαφάνειες, τόμ. Β', Εστία, 1985, σ. 151-152

Πήγα λοιπόν στο αναμεταξύ, στρατιώτης πάντοτε, και βρήκα τον Ριρή Κωστόπουλο. Του ζήτησα να με βοηθήσει να τυπώσω τα διηγήματά μου. Πρόθυμος πάντα και χρυσός φίλος ο Ριρής με πήγε σ' ένα μικρό φτηνό τυπογραφείο κάποιου κυρίου Τ.³ Η ατμόσφαιρα του τυπογραφείου, οι θόρυβοι του πιεστηρίου, η μυρουδιά του μελανιού, αμέσως με μέθυσαν.

Οι τυπογράφοι δούλευαν όρθιοι μπρος στην “κάσα”. Έπαιρναν με την τσιμπίδα ένα-ένα τα στοιχεία με περίεργη ταχύτητα και τα τοποθετούσαν στη σειρά στο συνθετήριο. Μία-μία συμπληρώνονταν οι αράδες. Ζούσαμε ακόμη στην εποχή του Γουτεμβέργιου. Όλα με τα χέρια, όλα ωραία, όλα ανθρώπινα. Έξω από τις μηχανές. Μία-μία τέλειωναν οι σελίδες ή τα κομμάτια και αφού τις μελάνωναν με τον κύλινδρο, σου τις παράδιναν για να τις διορθώσεις. Τα γνωστά σύμβολα τα έμαθα γρήγορα. Μ' άρεσε τόσο αυτή η δουλειά! Είχα διαλέξει ανάμεσα στα διηγήματά μου, πέντε που τα θεώρησα καλύτερα από τα άλλα. Κάπου πέντε τυπογραφικά, ογδόντα σελίδες. Με απλά στοιχεία των δώδεκα στιγμών. Όταν παρέλαβα το βιβλιάρaki με το όνομά μου και με τον τίτλο τυπωμένα στο άσπρο ξώφυλλο γύρισα σπίτι χαρούμενος, αλλά όχι και πολύ περήφανος. Στο δρόμο που γύριζα κρατώντας μερικά αντίτυπα στο χέρι, είχα πάρει ένα και το κοίταζα προσεκτικά. Ήταν χάλια το βιβλίο. Το χαρτί βαρύ, αλλά πολύ πρόστυχο, πολύ χαμηλής υποστάθμης. Το ξώφυλλο απεριγράπτο. Κάτασπρο, άψυχο, ψυχρό και με χαρτί λεπτότερο από το χαρτί του κειμένου. Μια φρικτή εμφάνιση. Ο εκδότης-τυπογράφος με είχε γελάσει. Και φυσικά. Με βρήκε βλάκα, τουλάχιστον αφελή, και εκμεταλλεύτηκε την απειρία μου. Ούτε του είχα ζητήσει να δω το χαρτί που θα μου βάλει, ούτε εξέτασα για το ξώφυλλο. Με γέλασε ο εκδότης, μολονότι δεν έβαλε πεντάρα ο ίδιος και μου ζήτησε τελικά 5.000 δρχ., τεράστιο ποσό για την εποχή εκείνη (1925). Τέλοσπάντων μου έστειλε ο κ. Τ. τα 500 (ίσως 1.000, δεν θυμάμαι) αντίτυπα. Αποτελούσαν την α' έκδοση του πρώτου μου βιβλίου, που έβλεπε το φως της μέρας. Το μοίρασα ο ίδιος στα τέσσερα ή πέντε βιβλιοπωλεία της Αθήνας.

³ Γεώργιος Ταμπακόπουλος

24.

Γιάννης Πατίλης, «Calibri / Ωδή σε μια γραμματοσειρά», *Αποδρομή του Αλκοόλ και άλλα ποιήματα*, Ύψιλον, 2012

Στον Α. Κ. Χριστοδούλου

Εσείς ωραία κολίμπρια της Γραφής
της μεγάλης των Άνευ Συρρίψεων γενιάς
που ως Sans-Serif την γνώριζαν
οι παλαιοί τυπογράφοι στην Καλλέργη
εγγόνια εσείς της δόξας των Ανθρωπιστών
και των Μεγάλων Τίτλων
των Δημοκρατικών Εφημερίδων

γίνετε για λίγο σάς παρακαλώ
της μούσας μου το ένδυμα της φτωχικής
κι απ' του μεγάλου Βαλεντίνου Αουϊ
που έφτιαξε απ' τους προγόνους σας βιβλία
για να διαβάζουν με τα χέρια οι τυφλοί
σώστε μου κάτι από της γλώσσας τη γλυφή
το πνεύμα ν' ακουμπά σ' Αόμματο καιρό

25.

Βαγγ. Αντ. Καραγιάννης, *Ανέκδοτα Σημειώματα και Γράμματα του Στρατή Μυριβήλη κ.λπ., κ.λπ.*, Εκδόσεις Φιλιππότη, 1993, σ. 65-66

Φθινόπωρο 1935

Αγαπητέ μου Κίμωνα,

Φεύγω αύριο. Γεια-χαρά. Αν πραγματικά ταποφάσισης νάρτεις το Νοέμβρη, θα μάθεις το σπίτι απ' τον Πυρσό. Δεν προφτάσαμε να κάνουμε το φιλολογικό κουσέλι. Έπειτα θα είναι μέσα στη σαιζόν του Εθνικού Θεάτρου. Φέτος θάχουμε και έργο του Άγγελου Τερζάκη, και πως χαίρουμαι που βγαίνει ένας νέος δραματικός. Από τον Πυρσό μου γράφουν λαμπρές ειδήσεις για το πράσινο βιβλίο. Μόνο αυτός πούλησε 102 αντίτυπα σε τρεις βδομάδες και σε περίοδο νεκρής σαιζόν, και πολιτικού εκνευρισμού. Δεν είναι συγκινητικό; Κυκλοφόρησαν, λέει, και οι Μεγάλοι Αστοί του αγαπημένου μας Καστανάκη. Σε περιμένω λοιπόν, ε; Το καθιερωμένο αντίτυπο του πράσινου βιβλίου, θα το στείλω μαζί με τάλλα, του Βύρωνα. Χαιρέτισέ μου πολύ τα χρυσά κορίτσια που με συνόδεψαν μαζί σου —τόσο λίγο!— ως το Μόλυβο.

Γεια,
Στρατής

26.

Δελτάριο Γιώργου Θεοτοκά προς Θανάση Πετσάλη, Αρχείο Θανάση Πετσάλη-Διομήδη, φακ. 1: Αλληλογραφία, Δελτάριο Γ. Θεοτοκά προς Θ. Πετσάλη, Σαραντάπηχο, 12 Αυγ. 1938, ΕΛΙΑ

Αγαπητέ Θανάση,

Όταν έλαβα την κάρτα από το Ηράκλειο Αττικής, έκλεισα τα μάτια κ' έκανα ένα όνειρο. Είδα το περιβόητο θεριό να αφρίζει, να αγκομαχά και να πετά φωτιές και καπνιές. Και καβάλα στην ατμομηχανή καθισμένος εσύ. Φορούσες ψηλό καπέλλο, ζακέτο, γκρίζο παντελόνι και άσπρες γκέτες και ένα μεγάλο κόκκινο τριαντάφυλλο στην κουμπότρυπα. Στο θηρίο μέσα σαράντα κορίτσια με μεγάλες ψάθες και πολύχρωμα φουστάνια imprimés. Το θηρίο ξεκινά με δαιμονισμένο θόρυβο. Τα σαράντα κορίτσια βγαίνουν στα παράθυρα και πετούνε λουλούδια. Εσύ, καβάλα όπως είπαμε στην ατμομηχανή, χαιρετάς θριαμβευτικά προς όλες τις μεριές. Στο καφενείο του σιδηροδρομικού σταθμού ο Καραγάτσης κάθετα σε τέσσερις καρέκλες, πίνει γκαζόζα Αμαρουσίου και μοιάζει σοβαρά δυσαρεστημένος με την κατάσταση των πραγμάτων.

Γεια χαρά,
Γ.Θ.

27.

Ηλίας Λάγιος, «Ο Φατούρος», *Συνεστίασις*, 1991

Ο Κοροπούλης ο Γιωργής κι ο Νιόνιος του Καψάλη
κι ο Λάγιος του Κωστή
τα μεσημέρια εσούρωναν (καθείς κι ένα ρεμάλι)
στη Σίνα εκεί ψηλά, στο «Κοπερτί».

Κι εκεί απαγγέλλαν Σολωμό σ' όποια ενδημούσα κόρη
—ξεφτίλα φοβερή!—
και να, σε λίγο βλέπανε τον Βάγγο τον Μπιτσώρη
να σέρνει τον Φατούρο του στουπί.

Με τον γραμματολόγο ευθύς και με τον νέο Φελίσι
βραχνά να τραγουδούν,
«Χίλια εννιακόσια» πήγαιναν, που της Μαρίας το μίνι
έκαμνε τους λαιμούς να ξεραθούν.

Και βλαστημώντας η Μαρία τη μαύρη μέρα που 'ναι,
τη μοίρα την κακή,
σε μια γωνιά τους έβαζε κρυφή, να μην τους δούνε
κι έτσι ξεφτυλιστεί το μαγαζί.

Κι ως να φτιαχτούν και να σιαστούν και να τους τα σερβίρουν
κοκταίηλς και ποτά,
κι αυτοί ψιλολουφάζανε, μην τύχει και τους δείρουν
μ' αιτία τα βερεσέδια τα πολλά.

Μα τη γουλιά ως κατέβαζε την πρώτη και βεβαίως
τελείως γινόταν γκολ,
ξεσάλων' ο Φατούρος πια κι έτσι άκουγε ο μοιραίος
ακόμη και τον Μότσαρτ ροκ εντ ρολ.

Και λίγο λίγο αρχίζοντας για τη χριστιανοσύνη
τραυλά να τους μιλά
όλο και δεν παρέλειπε το μάτι του να κλείνει
σ' όποιαν ορθοβυζάτη κοπελιά.

Κι εκείθε που όλοι πάγωναν, τέτοιο τρανό ρεζίλι
βλέποντας να κινά,
τον Γκαίρινγκ ως θυμότανε, σήκωνε το μαντίλι
και σκούπιζε τα δάκρυα τα καυτά.

Κι όπως ετύχαινε συχνά σε τέτοιες σούρες να 'ναι
ευέξαπτοι κι αυτοί,
τ' αριστερά τους ένστικτα άκουαν να ξυπνάνε
κι αισθάνονταν αντάρτες τρομεροί·

κι ευθύς τον Βάγγο Ντεριντά, τον Σαίξπηρ τον Διονύση,
τον Κίρκεγκααρντ Γιωργή
έβλεπες τον Φατούρο τους στη μέση να 'χουν στήσει
και σαν γυναίκα να τον βρίζουνε κοινή.

Κι όποιος ακόμη απ' το πολύ μεθύσι δεν μπορούσε
ν' ακούσει και να δει,
κι αυτός κρυφομαντεύοντας στα γέλια σπαρταρούσε
(μιλάμε για τον Λάγιο του Κωστή).

Κι ο Νίκος, συνονθύλευμα σχιζοφρενείας και τρέλας
—μεγάλε Νικολή!—
επέμενε — κι εθαύμαζες και τον επεριγέλας
πως έσμιγε στο ουίσκι το κρασί...

Μα εκείθε που ο λογαριασμός έφτανε πια στα ύψη
κι οι τσέπες αδειανές,
σ' όλων κινούσε τις ψυχές και τις καρδιές μια τύψη
που αφήσαν τις συζύγους μοναχές.

Καθώς η νύχτα ήταν βαθιά κι είχαν οι γκομενίτσες
γκόμενο στο πλευρό,
μετάνιωνεν ο Νικολής κι άρχιζεν αγκαλίτσες
κι έδινε και φιλάκι ρουφηχτό

στη Νίκη τη Φραντσέζα μας (το βρόμικο ρεμάλι!)
και σκύβοντας στους τρεις
τους σουρωμένους του υβριστές, οπού 'χαν το κεφάλι
βαρύ σαν να περνούσ' οτομοτρίς,

τους έλεγε (ο μεθύστακας!) πως δεν ήταν η τάξη
η Σόλωνος να δει
ποιητές, εκδότες, κριτικούς (που δεν τα 'χουν αρπάξει)
σαν τον Φατούρο να μην στέκονται ορθοί.

Κι ενώ τους έλεγεν αυτά, στα γύρω τραπεζάκια
κουνάαν τις κεφαλές
και κλαίγαν για το φέσι τους οι μπάρμαν, και φιλάκια
σκόρπαγε ο Νικολής στις θηλυκές.

Μεσ των πολυελαίων το φως η Πόπη του χυμούσε
(πού το 'χε μυριστεί;)
κι όλοι λουφάζαν, κι απ' τ' αυτί βρίζοντας τον τραβούσε
— και τ' άλλα, μια ιστορία θλιβερή...

28.

Τίτος Πατρίκιος, Περιπέτειες σε τρεις σχεδίες, Κέδρος 2006

Στο Φεστιβάλ Βιβλίου της μικρής αυτής πόλης έχει έρθει ένα πλήθος κόσμου. Στην αλέα με τα πλατάνια οι εκδότες έχουν στήσει τους πάγκους τους. Εδώ στη νότια Γαλλία, στη Μασσαλία και τη γύρω περιοχή, η Ελλάδα δεν είναι τόσο απόμακρη. Ο δήμαρχος του Fuveau έχει καλέσει για το Φεστιβάλ τρεις Έλληνες συγγραφείς. Κάθομαι στον πάγκο με τα απλωμένα ελληνικά βιβλία που έχουν μεταφραστεί στα γαλλικά. Δεκάδες, εκατοντάδες άνθρωποι περνούν, πολλοί στέκονται και τα περιεργάζονται, μερικοί τα αγοράζουν. Κάποιοι είναι Έλληνες που είχαν ξεχάσει τα ελληνικά αλλά διατηρούν τα ονόματά τους: η κυρία Παραπονιάρη, ο κύριος Παναγιώδης. Συγκινούνται που βλέπουν Έλληνες από την Ελλάδα, θέλουν να μάθουν για σήμερα, λένε κάποιες φράσεις που έλεγαν στο σπίτι οι γονείς τους – πρόσφυγες από τα Βουρλά της Σμύρνης. Άνθρωποι που μου μοιάζουν, που τους μοιάζω, αλλά διαφορετικοί, Γάλλοι πια.

Ο μικρός Ιμπραήμ, Μαροκινός αυτός, που περνάει και ξαναπερνάει, ώσπου κάποτε αποφασίζει να μου μιλήσει, δεν μου μοιάζει καθόλου, κι όμως μου είναι πιο κοντινός. Θέλει να γίνει συγγραφέας και με ρωτάει τι πρέπει να κάνει για να γράψει ένα βιβλίο. Του λέω πως ένα βιβλίο, θέλει τόση δουλειά όση για να φτιαχτεί ένα αγωνιστικό αυτοκίνητο. Άμα τελειώσει παίρνει αμέσως μέρος σε μια κούρσα με έναν οδηγό, τον συγγραφέα του, όπως και τα αυτοκίνητα της Φόρμουλα 1 έχουν έναν μόνο πιλότο. Όμως από πίσω διαθέτουν μιαν ομάδα στήριξης, μικρή ή μεγάλη, του εκδότη τα βιβλία, του κατασκευαστή τα αυτοκίνητα. Βέβαια, υπάρχουν κι εκείνα που κατεβαίνουν στους αγώνες με έξοδα του συγγραφέα ή του οδηγού, αλλά στα γκραν πρι είναι καταδικασμένα.

Στη εκκίνηση βιβλία και αυτοκίνητα έχουν ίδια στάνταρντ. Μερικά όμως είναι τα φαβορί. Πρώτα οι Ferrari και μετά οι McLaren Mercedes για τα αυτοκίνητα, πρώτα τα αγγλόφωνα και μετά τα ισπανόφωνα για τα βιβλία. Είναι μεγάλη υπόθεση για ένα αυτοκίνητο, όπως και για ένα βιβλίο, να έρθει πρώτο. Αλλά και το να τερματίσει χωρίς να χτυπήσει σε κάποιο εμπόδιο, να συγκρουστεί με κάποιο άλλο, να πατήσει κάποιον άνθρωπο ή να ανατραπεί, δεν είναι λίγο. Κι έπειτα, μόλις πέσει η σημαία με τα ασπρόμαυρα τετράγωνα και τελειώσει ο αγώνας για τα αυτοκίνητα, μόλις ανακοινωθούν από τις σχετικές επιτροπές τα βραβεία και τελειώσει ο αγώνας για τα βιβλία, ετοιμάζεται το επόμενο γκραν πρι.

«Brrr...» έκανε ο Ιμπραήμ, κι έφυγε τρέχοντας σαν μια μικρή Ferrari.

Fuveau, 5 Σεπτεμβρίου 1998

29.

Εμμανουέλα Νικολαΐδου (επιμ.), Βιβλιοπωλείο Ελευθερουδάκη: Άνθρωποι, βιβλία, μία ιστορία, Ελευθερουδάκης, 2005, σ. 30

Παρίσι, 14 Οκτωβρίου 1926

Φίλε κ. Ελευθερουδάκη,

Δεν μπορώ να σας είπω ποία υπήρξεν η έκπληξις και η χαρά μου όταν επιστρέψας εξ Ελβετίας εις Παρισίους ευρήκα εις την βιβλιοθήκην μου και ήνοιξα τρία δέματα περιέχοντα τους τόμους της τελευταίας εκδόσεως της ιστορίας Παπαρρηγοπούλου. Η έκδοσις αύτη είναι πραγματικώς μνημειώδης. Μου ενέπνευσεν αίσθημα υπερηφανείας αλλά και ελπίδος συγχρόνως εν μέσω της αθλιότητος εις την οποίαν κυλίνονται τα εθνικά μας πράγματα, ελπίδος επί καλλιτέραν αύριον. Σας σφίγγω τας χείρας και σας συγχαίρω από καρδίας ευχαριστών συγχρόνως θερμώς δια την αποστολήν.

Μετά φιλικωτάτων αισθημάτων,

Ελευθέριος Βενιζέλος

30.

Ανδρέας Εμπειρικός, *Ο Μέγας Ανατολικός, Μέρος τρίτον, τ. Α΄, Άγρα, 1991, σ. 77-79*

Το απόγευμα δεν ήτο πολύ προχωρημένον και ο ήλιος απείχε ακόμη αρκετά από την δύσιν. Ο ωκεανός, σχεδόν άνευ πτυχής, εδέχετο ηδυπαθώς εις την στυλπνήν του επιφάνειαν, το καταπληκτικόν διά την εποχήν αυτήν του έτους θάλλος, εντός του οποίου ο «Μέγας Ανατολικός» και η πανσπερμία των επιβατών του απελάμβανε ποικιλοτρόπως τον όλβον της καλοκαιρίας.

Επί του αποτελούντος εν επί πλέον μικρόν κατάστρωμα δώματος μίας αιθούσης του υπερωκεανείου, και ακριβώς έναντι ενός ευρισκομένου εις το κέντρον μεγάλου σπιραγίου, που εφώτιζε την από κάτω αίθουσαν, εκάθητο ένας υψηλόσωμος άνδρας με ευγενή χαρακτηριστικά και ανεγίγνωσκε ένα βιβλίον εις τον εαρινόν ήλιον. Ο άνδρας αυτός ήτο ο συνταγματάρχης του ιππικού λόρδος Άλτζερνον Μπράντον Κλίφφορντ και εδιάβαζε με ευχέρειαν, λαμπρός ελληνιστής όπως ήτο, το προ ολίγου χρόνου εκδοθέν εις τας Αθήνας μνημειώδες σύγγραμμα του κορυφαίου Έλληνος ιστορικού Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, του οποίου το εν τω δευτέρω τόμω βον βιβλίον, εξιστορεί τα υπεράνθρωπα κατορθώματα του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Ο Άγγλος ευπατρίδης ήτο ένθερμος λάτρης του μεγάλου ανδρός, του οποίου τας σκέψεις και την δράσιν ερμήνευε συχνά και κατά τρόπον τόσον συγκλονιστικώς διεισδυτικόν, που είχε πλέον ή άπαξ επισύρει, κατόπιν δημοσιεύσεως μιας σειράς ομιλιών του επί του φαινομένου τούτου της παγκοσμίου ιστορίας, την προσοχήν και αυτού ακόμη του επιφανούς αλεξανδρολόγου J.G. Droysen.

Ο λόρδος Κλίφφορντ, αφού εξηκολούθησε να διαβάζη επί τίνα ακόμη χρόνον, ύψωσε το βλέμμα του από το βιβλίον. Το πρόσωπόν του έλαμπε και εφαινετο ευτυχής. Επάνω από το μικρόν τούτο κατάστρωμα που ήτο έρημον κατά την ώραν εκείνην, και διά μέσου του λευκού κιγκλιδώματος που το περιέβαλλε, ο Άγγλος ευγενής άφησε το βλέμμα του να πλανηθή εις το μεταίχμιον εκείνο, όπου ο ωκεανός ενούται με τον ουράνιον θόλον.

Εκτός από τον γδούπον της περιστρεφόμενης έλικος και του παφλασμού που προεκάλουν οι σταθερώς και αρμονικώς εμβαπτιζόμενοι εις την θάλασσαν τροχοί τού τεραστίου πλοίου, τίποτε άλλο δεν ηκούετο σχεδόν. Μόνον αργά και που ήρχοντο μακρόθεν, από τα χαμηλότερα καταστρώματα, σποραδικαί φωναί ταξιδιωτών συνομιλούντων και εύθυμα ξεφωνητά παιδιών.

Αλλά ιδού που αίφνης εγένετο μεγάλη χλαλοή και η γαλήνη εχάθη. Αι φωναί των επιβατών και οι γέλωτες των παιδών μετεβλήθησαν εις φωνάς πολεμιστών εναντίον αλλήλων πιπτόντων και εις ιαχάς ιππέων ορμητικώς κατά των τάξεων του εχθρού επελαυνόντων. Ο γδούπος της έλικος και των τροχών δεν ηκούετο πλέον καθόλου. Ηκούετο μόνον η φοβερά βοή της μάχης και η κλαγγή των όπλων, μεταξύ των οποίων εδέσποζαν μακρά, σχεδόν ατέρμονα δόρατα, διαρρηγνύοντα τους παχυτέρους θώρακας και σπάθαι πρωτοφανείς, θρυμματίζουσαι ως κεραυνοί τας βαρυτέρας ασπίδας, και τα μεν και τα δε, ουχί μόνον φονεύοντα άνδρας, ελέφαντας και ίππους, αλλά καταστρέφοντα εκ θεμελιών και την πολεμικήν ισχύν ενός κραταιού μονάρχου.

Έτσι εμάχοντο εν Γαυγαμήλοις οι ευσταλείς και ευρύτερνοι Μακεδόνες, έχοντες επί κεφαλής, διηνεκώς μαχόμενον έναν απίστευτον άνδρα ξανθόν και ισόθεον, ως αρχηγόν και ως υπέρτατην αιχμήν κρούσεως, όχι μόνον της φυλής των, αλλά και του σύμπαντος κόσμου. Έτσι εμάχετο, υπό το έκθαμβον βλέμμα του Άμμωνος Διός, ο Ηρακλείδης Αλέξανδρος, το ωραίον παλληκάρι, μετατρέπων ανά πάσαν στιγμήν εμπρός εις τα εκστατικά όμματα της οικουμένης, ολόκληρον την μυθολογίαν των θεών εις ζωντανήν και έκπαγλον πραγματικότητα, πριν φθάση ακόμη εις την κορυφήν της νεότητός του. Έτσι εχάλκευε εις την καρδίαν της Ασίας, εις την καρδιά της ανθρωπότητος την μοίραν των επερχομένων γενεών και του μέλλοντος κόσμου. Έτσι εσελάγιζε εις τον ουρανόν της υψηλίου με την αμετάθετον και αδιάβλητον οριστικότητα των κοσμικών φαινομένων, ο Αλέξανδρος, το ανέσπερον φως της υπερτάτης ισχύος και δόξης.

Τα μάτια του Άλτζερνον εθολώθησαν. Συγκίνησις βαθεία συνετάρασσε την ψυχήν του και αίφνης ο λόρδος εφώναξε με αγγλικήν προφοράν μίαν λέξιν ελληνική – «Ελελεύ!». Έπειτα εσκούπισε τα μάτια του που ευθύς επανέκτησαν την συνήθη των στιλπνότητα και εξηκολούθησε την ανάγνωσιν του ιστορικού κειμένου του Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου.

31.

Σάκης Σερέφας, *Θα γίνω ντιζέζ, Μεταίχιμο, 2006, στο Σ. Σερέφας, «Όταν ο συγγραφέας απευθύνεται στους αναγνώστες του», Ο Κύκλος του Βιβλίου: Ο συγγραφέας, ο επιμελητής-τυπογράφος, ο εκδότης, ο κριτικός, ο αναγνώστης (3-4 Απριλίου 2006), Σχολή Μωραΐτη, 2011, σ. 43*

Ο Λάμπης πλησιάζει.

Κάποιοι λαθραναγνώστες έχουν πιάσει θέση από τα ξημερώματα, για να παρακολουθήσουν αυτή την κρίσιμη στιγμή. Άλλοι βρίσκονται κρυμμένοι πάνω στα δέντρα τουρτουρίζοντας, άλλοι έχουν τρυπώσει κάτω από τη σχάρα του υπονόμου μπροστά στην είσοδο της Ασφάλειας, ενώ ένας έχει χωθεί στο παρακείμενο περίπτερο και ανταλλάσσει γροθιές με τον έξαλλο περιπτερά, ο οποίος βρέθηκε ξαφνικά στριμωγμένος μέσα στο ίδιο του το μαγαζί.

Μια περαστική γιαγιά –μαύρο τσεμπέρι, μαύρο τσαντί, τσιφούτα– στέκεται για λίγο, κοιτάζει γύρω της όλους αυτούς τους κρυμμένους, και αναφωνεί μέσα από το μαύρο καβούκι της:

– Να προσέχετε την παρανάγνωση! Να προσέχετε την παρανάγνωση! Δεν είναι συνθήκες αυτές για την πρόσληψη του κειμένου!

Είναι φανερό, πρόκειται για μια μεταμοντέρνα γιαγιά.

Ο Λάμπης πλησίασε πολύ πια. Δεν γίνεται περισσότερο.

– Αλτ! Τι θέλει ο κύριος;

– Να ανοίξετε το κρατητήριο να μπω μέσα.

– Τι λες μωρέ, πρωϊνιάτικα;

– Για τα σίδερα είμαι εγώ τώρα, σου λέω. Άντε, πάμε.

– Έλα μαζί μου, στον αξιωματικό υπηρεσίας.

Χειροκροτήματα από τους κρυμμένους αναγνώστες τριγύρω. Εκτός από τον περιπτερά, που βρίσκεται δαρμένος και ανίσθητος στο πάτωμα του παρακείμενου περιπτέρου.

32.

Αχιλλέας Κυριακίδης, «21+1 απόψεις για τις βιβλιοθήκες», Το Δέντρο, τχ. 185-186, Μάρτιος 2012, σ. 57-59

1. *Η άποψη του Πλοιάρχου Νέμο*
Μακροβιοτέρα η υδατοστεγής.

2. *Η άποψη του Ηρακλή Πουαρό*
Είναι όλες ύποπτες.

3. *Η άποψη του Κίρκεγκαρντ*
Είναι όλες ένοχες.

4. *Η άποψη του Ρενέ Μαργκρίτ*
Τίποτα δεν είναι βιβλιοθήκη.

5. *Η άποψη Mission Impossible*
Χωρίς σκάλα και χρησιμοποιώντας μόνο το ένα χέρι, να στριμώξεις το Άσμα ηρωικό και πένθιμο για τον χαμένο ανθυπολοχαγό της Αλβανίας ανάμεσα στο Άσμα Ασμάτων και στο Άσμα του Ρολάνδου, στο πιο ψηλό ράφι της βιβλιοθήκης. (Η άποψη αυτή θα αυτοκαταστραφεί σε πέντε δευτερόλεπτα.)

6. *Η άποψη του διακοσμητή νεοπλούτων*
Για βιβλιοθήκη με δέκα ράφια 60x20x20, συνιστώ τα Άπαντα του Καζαντζάκη, του Μπαλζάκ και του Τολστόι, την τρίτομη εικονογραφημένη Σεξουαλική Εγκυκλοπαίδεια και το πεντάτομο Συνήθη λάθη που κάνουμε όταν μιλάμε ελληνικά.

7. *Η άποψη του ιάπωνα ποιητή*
Βιβλιοθήκη / σε λέν' κι όσοι σε ξέρουν / ανακατωτά

8. *Η άποψη της Αλίκης*
Εμένα ο μπαμπάς μου δεν με αφήνει να μπω στη βιβλιοθήκη του, οπότε βγαίνω στον κήπο και παίζουμε διάφορα με τον κύριο Ντόντζσον.

9. *Η άποψη του Προυστ*
Για χρόνια πλάγιαζα τα βιβλία μου για να μην πέφτουν.

10. *Η άποψη του Χίτσκοκ*

Ο άνθρωπος που ήξερε πολλά μου είπε να μην τραβάω τυχαία ένα βιβλίο από τη βιβλιοθήκη μου για να το κάνω σενάριο, γιατί έτσι κινδυνεύω να γυρίσω δυο φορές την ίδια ταινία.

11. *Η άποψη του πιστού επιπλοποιού*
Κι αυτό το μοντέλο είναι από μασίφ τίμιο ξύλο.

12. *Η άποψη του Μπρεχτ*
«Καλύτερη είναι αυτή που είναι στον τέταρτο τοίχο» απαντώ εξ αποστάσεως.

13. *Η άποψη του Μποστ*

Κατέχον άγνηταν ις βάθος, / φοβούμαι μι διαπράκσο λάθος. / Γνωρίζον τας βηβληοθίκας μόνο εκσόψεως, / στερούμε ικοιοθελούς απόψεος.

14. *Η άποψη του αρχάριου σκραμπλίστα*

(10 γράμματα – Η-Λ-Ο-Θ-Κ-Β-Ι-Η-Β-Ι): ΒΟΛΙ

15. *Η άποψη της αρχαίας κινεζικής εγκυκλοπαίδειας*

Οι βιβλιοθήκες διαιρούνται σε: α) αυτές που ανήκουν στον Αυτοκράτορα, β) αυτές που ανήκουν στην παρούσα ταξινόμηση, γ) αυτές που δεν ανήκουν στην παρούσα ταξινόμηση, δ) αυτές που δεν ανήκουν στην παρούσα ταξινόμηση γιατί ανήκουν σε άλλη, ε) αυτές που δεν ανήκουν στην παρούσα ταξινόμηση αλλά και δεν ανήκουν σε καμία άλλη, στ) αυτές που ανήκαν σε υπηκόους του Αυτοκράτορα πριν μεταταγούν στο (α).

16. *Η άποψη του αποτυχημένου εφευρέτη*

Αν, όμως, τα βιβλία ήταν στρογγυλά...

17. *Η άποψη του Μπόρχες*

Την έχω πει. (Η μήπως ήταν ο άλλος;)

18. *Η άποψη του Κάφκα*

Έστι δίκης οφθαλμός, σκέφτηκε ο Γκρέγκορ Σάμσα· δεν έχω καμία ελπίδα να φτάσω στο ψηλότερο ράφι της βιβλιοθήκης του πύργου, εκτός αν μεταμορφωθώ σε μαμούνι.

19. *Η άποψη του –άτυχου– λιπογραμματιστή*

Ορίζω βιβλιοθήκη κάτι πάνω στο οποίο βάζω βιβλία τηρώντας κάποια τάξη, λόγου χάριν αλφαβητική, για να τα διαβάσω κάποτε – Tilt!

20. *Η άποψη του ηλίθιου*

.....

21. *Η άποψη του Πάουλου Κοέλιο*

Καλύτερα να ανεβαίνουν οι γάτες πάνω στις βιβλιοθήκες, παρά να πέφτουν οι βιβλιοθήκες πάνω στις γάτες.

22. *Η άποψη του μοιρολάτρη*

Τι ωφελεί...

33.

Γιάννης Βαρβέρης, «Οι επαρκείς αναγνώστες», Ποιήματα 1975-1996, Κέδρος, 2000

Έβγαλα ένα βιβλίο

Και το ξέρω απέξω.

Εσύ λίγα διαβάζεις

λιγότερα καταλαβαίνεις.

Γι' αυτό κι εγώ το διαβάζω απ' την αρχή

με τα δικά σου μυαλά.

«Ωραίο βιβλίο» λέω

«κι ας μην το πολυκαταλαβαίνω

Τελικά καλά κάνω και τον αγαπώ»

34.**Νέδα Μονκ, Πλην όμως***Στον Ι.*

Κι ήταν αυτός, που λες, βιβλιοπώλης
Που ψάχνει-βρίσκει δέματα χαμένα
Τηλέφωνα σε πόλεις κι άλλες πόλεις
Κάποια στιγμή εντόπισε κι εμένα

Που είμ' αυτό που λεν κλειστό βιβλίο
Αυτόβουλα δεμένο και χαμένο
Με κάλεσε στο βιβλιοπωλείο—
Μετέβην, να 'μαι έστω στολισμένο,

Σπάνιο, βαρετό, σε ράφι. Φίλους
Δεν ψάχνω, τεύχη, τόμοι, όλα τάφος
Πελάτες εξυπνάκηδες, οργίλους

Δεν θέλω συντροφιά. Πύρ και μανία,
Στο είδος μου φωτιά, εάν δεν ήταν
η ευγενής αυτού φιλοξενία.

Για τον Διαγωνισμό του *με τα λόγια γίνεται* «Ένα σονέτο για τον Μαβίλη»
Πόρφυρας, τεύχος 150

35.

Θανάσης Πετσάλης-Διομήδης, Διαφάνειες, τόμ. Β΄: Ο μεσοπόλεμος. Ο δεύτερος τόμος της ζωής μου, Εστία, Αθήνα 1985, σ. 194-195

Πρώτη μου δουλειά⁴ στην Αθήνα ήταν να φέρω βόλτα τα βιβλιοπωλεία, όλα εκείνο τον καιρό στην οδό Σταδίου: Κολλάρος, Σαλίβερς, Σιδέρης, Βασιλείου. Ο Γανιάρης άνοιξε λίγο μετά, ενώ ο Βασιλείου έκλεισε. Και από τα ξένα: Ελευθερουδάκης, στο Σύνταγμα, Κάουφμαν, οδός Σταδίου, Δεπάστας, οδός Βουκουρεστίου, εκεί που άνοιξε λίγο πιο ύστερα ο Πυρσός. Τον Πυρσό τον διηύθυνε εκείνος ο γλυκύτατος Θεόδωρος Λεονάρδος. Αργότερα πήρε το κατάστημα ο Αετός του Κίμωνος Θεοδωρόπουλου, αδελφού του Σπύρου Θεοδωρόπουλου ή Άγη Θέρου, μαζί με τον Χρίστο Γανιάρη.

⁴ Τέλη δεκαετίας 1920

36.

Νίκος Παντελάκης, «Σαν να διάβασα ένα βιβλίο ...». Ο βιβλιοπώλης της Εστίας αφηγείται, Εστία, 2003, σ. 70

Το βιβλιοπωλείο κάθε μεσημέρι είχε ατμόσφαιρα φιλολογικού σαλονιού. Όρθιοι, κάτω, μες στο μαγαζί. Κάθε μεσημέρι, όταν τελειώνανε τα γραφεία τους, περνούσανε απ' την Εστία. Ήθελε να βρει, ξέρω 'γω, ο Πέτρος Χάρης τον Κατσίμπαλη; Ήξερε πως περνάει απ' την Εστία, τελείωσε. Μαζευόντουσαν κατά τις δώδεκα, καμιά ώρα όρθιοι, ο Ι.Μ.

Παναγιωτόπουλος, ο Καραντώνης, ο Κατσίμπαλης, ο Πέτρος Χάρης, πέρναγε η Ελένη Ουράνη, που τη λέγανε η Άλκη Θρύλα. Άσε Καραγάτσης μετά και νεότεροι, και Βενέζης και Μυριβήλης, όλοι αυτοί, η νεότερη γενιά μετά που πήραμε εμείς, τους είχαμε πια συγγραφείς.

37.

Γιάννης Βαρβέρης, «Καθ' οδόν», από *Το καρότσι : Ιστορία ενός καροτσιού που έγινε βιβλιοπωλείο*, Συλλογικό έργο, Εκάτη, 1998

Καθ' οδόν προς τις δουλειές μας, αν τύχει και μας φέρνουν προς τη Βικτώρια και παραπέρα, αδύνατο να μη σταματήσουμε στο κολασμένο ημιυπόγειο του Νικολάκη. Εκεί η Κόλαση (των ραντεβού, της ψυχραιμίας μας, του προγράμματός μας), εκεί και ο Παράδεισος. Παράδεισος παράδοσης. Παράδοσης σ' έναν απίστευτο κόσμο παλαιού βιβλίου, τον οποίο ο βροντώδης Νικολάκης τον καθιστά πιστευτό με το πάθος και την πειθώ του.

Γιατί ο Κώστας Νικολάκης δεν είναι μόνο έτοιμος να αναδιφήσει τα ράφια του και τα ράφια της μνήμης του για να ανασύρει τη δική σου, όποια, πετριά και να στην παρουσιάσει ή έγκαιρα να στην υποσχεθεί. Αισθάνεσαι μαζί του κάτι πολύ περισσότερο: συμμετέχει στην αγωνία σου για το ζητούμενο, συνωμοτεί με θεούς και δαίμονες (συχνότερα φαντάζομαι με τους δεύτερους) για να σου βρει το ποθούμενο και να δει στα μάτια σου εκείνη τη λάμψη, την τρελή λάμψη της ικανοποίησης που αποκτά το μάτι του εραστή όταν βρεθεί επιτέλους σε απόσταση αγγίγματος από ερωτικό αντικείμενο.

Ο Νικολάκης τις αλήθειες τις θέλει βρεγμένες. *In vino veritas*. Τις βαφτίζει μαζί με τους φίλους του σε κολυμπήθρες ατόφιου νερού, αγιασμένου με σταγόνες από οινόπνευμα.

Ποιοι οι φίλοι του; Μα όσοι περνάνε και ξαναπερνάνε κι όσοι θα περάσουν κι όσοι πέρασαν κι έπαψαν να περνάνε κι άλλοι που πέρναγαν και θα ξαναπεράσουν, αλλά κι αυτοί που δεν πέρασαν και δεν θα περάσουν ποτέ.

Λίγα είναι αυτά που καταθέτω, προσπαθώντας να μην πέσω στον μελοδραματισμό της προσωπικής εμπλοκής. Όμως: δόσις ολίγη τε, φίλη τε.

Συχνά μιλάει το αγαθό τούτο θεριό για την εποχή με το καρότσι ή για το τάδε σπάνιο βιβλίο. Αγνοεί πως καρότσι δεν υπάρχει, ούτε και σπάνιο βιβλίο. Το καρότσι ήταν ο ίδιος. Και το σπάνιο βιβλίο πάλι αυτός.

38.**Γεωργία Νασιώτη, Ένα αντίο στον Νασιώτη, Athens Voice**

Η οικογενειακή επιχείρηση ξεκίνησε με τον Γεώργιο Νασιώτη το 1952. Ο πεθερός μου άρχισε πουλώντας ξηρούς καρπούς σε καροτσάκι. Κάποια στιγμή πήρε ένα παλιό βιβλίο, έσκισε μια σελίδα και το έκανε χωνάκι για να βάλει μέσα φιστίκια. Ένας πελάτης, προφανώς βιβλιόφιλος, το πήρε και την επόμενη μέρα του είπε: “Θέλω από εκείνα τα χωνάκια που μου έδωσες χθες. Μήπως έχεις, σε παρακαλώ, και τα υπόλοιπα φύλλα;”. Για να μην πολυλογώ, ο πεθερός μου διαπίστωσε ότι με το βιβλίο έβγαζε περισσότερα χρήματα από ό,τι με τους ξηρούς καρπούς. Αγαπούσε ούτως ή άλλως το βιβλίο. Μεταχειρισμένα, δεύτερο χέρι, δυσεύρετα. Έκανε κι ένα δικό του εκδοτικό οίκο, τον ΔΙΟΝΥΣΟ, ο οποίος δεν υπάρχει πια. Εμείς είμαστε η δεύτερη γενιά. Τρίτη γενιά δε θα υπάρξει.

39.

Ε.Χ. Γονατάς, «Ο βιβλιοπώλης και ο πιστός πελάτης του», *Τρεις δεκάρες, και άλλα αφηγήματα*, στιγμή, 2006, σ. 30-33

Όπως κάθε φορά που η τύχη τον ευνοούσε και κατάφερνε να ξετρυπώσει μια καλή παρτίδα παλιά βιβλία ή χειρόγραφα, έτσι και χθες ο καλός φίλος μου, ο Θόδωρος ο παλαιοβιβλιοπώλης, με πήρε στο τηλέφωνο να με ειδοποιήσει, ώστε να είμαι πάλι εγώ από τους πρώτους, αν όχι ο πρώτος, ευνοούμενους της ερευνητικής διαλογής: «Έγινε γερή ψαριά, φίλε μου. Σε περιμένω να με ξαλαφρώσεις. Έλα το συντομότερο». Το συντομότερο ήταν η επομένη το πρωί, αφού σήμερα το απόγεμα, ημέρα Τετάρτη, τα καταστήματα δεν ανοίγουν.

Η αναγνωρισμένη όμως τρέλλα μου για τα βιβλία (που την παρώξυνε κάποια νύξη του Θόδωρου ότι, στη νέα συγκομιδή, του φάνηκε πως πήρε το μάτι του κι ένα σπανιότατο αντίτυπο της *Συναγωγής Αισωπειών Μύθων* σε έκδοση Φραγκφούρτης του 1610, δεμένο με άσπρο μαλακό, ευλύγιστο προβατήσιο δέρμα) με υποχρέωσε να περάσω από το παλαιοβιβλιοπωλείο το ίδιο απόγεμα, μήπως κι ο Θόδωρος, παρ' ελπίδα, ήταν ανοιχτός. Όμως όχι. Νομοταγής και υπάκουος τηρητής των Κανονισμών ωραρίου εργασίας της δημοτικής και της αστυνομικής Αρχής είχε το μαγαζί του κλειστό. Αυτό πάντως εμένα δεν μ' εμπόδισε, μιας και είχα κάνει τον κόπο να φτάσω ως εκεί, να κοιτάξω μεσ' απ' τα τζάμια της κλειστής εξώθυρας, όπου αντίκρυσσε σε μια γωνιά έναν λοφίσκο από βιβλία να διαγράφεται κάτω από ένα κιτρινισμένο σεντόνι. Η κορυφή της πυραμίδας είχε υποχωρήσει από την ακατάστατη και βιαστική τοποθέτηση των βιβλίων και αρκετά από αυτά πρόβαλαν από το πανί ενώ άλλα κείτονταν σκόρπια στο δάπεδο. Κοιτούσα μαγεμένος, με κομμένη ανάσα, και με κατέβαλε όπως πάντα το ίδιο δέος. Α, και να μπορούσα να τα θαυμάσω ένα-ένα, να τα πάρω στο χέρι μου, να τα ψαχουλέψω και να τα χαϊδέψω! Όμως αυτό που αισθάνθηκα ξαφνικά ξεπερνούσε τις επιταγές κάθε λογικού και φυσικού νόμου. Ένωσα στα ρουθούνια μου τη γνώριμη μυρωδιά κουφέτου που αποπνέει το μισοσαπισμένο χαρτί των παμπάλαιων εντύπων, τα οποία έχουν μείνει χρόνια ολόκληρα στο σκοτάδι χωρίς καμιά επαφή με τον ήλιο και τον καθαρό αέρα. Στην πραγματικότητα κάτι τέτοιο ήταν αδύνατον να συμβεί, γιατί η απόσταση που με χώριζε απ' τα βιβλία ήταν αρκετή, πάνω από τρία μέτρα, και τα χοντρά κρύσταλλα της εξώθυρας στέκονταν εμπόδιο ανυπέρβλητο. Και όμως η έντονη μυρωδιά που ανάδιναν με μεθούσε.

Έφυγα ανικανοποίητος, κυνηγημένος από τα βιβλία, και γύρισα σπίτι, όπου κοιμήθηκα έναν ύπνο ταραγμένο όλο εφιάλτες. Ξύπνησα απότομα νωρίς το πρωί με την αίσθηση ότι κρατώ κάποιο βιβλίο στο χέρι. Δεν βαστούσα όμως τίποτα παρά μόνο το κουρέλι αυτού του ονείρου.

Στις οχτώμισι βρισκόμουν έξω από το μαγαζί του Θόδωρου. Χτυπώ, ξαναχτυπώ την ξύλινη πόρτα ασφαλείας, που δεν υπήρχε χθες και η οποία κάλυπτε τώρα πίσω της τα χοντρά κρύσταλλα. Κανένα φως απ' το παράθυρο, καμιά φωνή από μέσα. Αφού έμεινα έτσι κάπου μια ώρα περιμένοντας, ένας άνθρωπος με μαύρο κουστούμι εμφανίστηκε και, αφού με παραμέρισε ευγενικά, ήλεγξε σχολαστικά τον αριθμό και την επιγραφή του μαγαζιού και

κόλλησε στην πόρτα ένα χαρτί. Ήταν το αγγελτήριο θανάτου του Θόδωρου, που είχε πεθάνει τη νύχτα στον ύπνο του και του οποίου η κηδεία είχε οριστεί για την επομένη στις τρεις το απόγευμα, από το κοιμητήριο της Αγίας Μάρθας του δημοτικού κοιμητηρίου. Μαύρη απελπισία με τύλιξε κι έμπηξα μια δυνατή κραυγή πόνου. Την ίδια στιγμή, ρίχνοντας μια ματιά στο γραμματοκιβώτιο της εισόδου, είδα να εξέχει από τη φαρδεια σχισμή του ένας χοντρός φάκελλος. Πλησίασα και διάβασα το όνομά μου καλλιγραφημένο επάνω του από το χέρι του Θόδωρου. Ο φάκελλος είχε ένα βιβλίο μέσα. Ήταν το *Ονειροκριτικόν* του Αχμέτ Αμπού Μπαζάρ, σε έξοχη έκδοση μικρού σχήματος Λιψίας, δεμένο κομπά με πράσινο δέρμα στη ράχη και στις γωνιές, και μαρμαρόκολλα στις επιφάνειες, η οποία απεικόνιζε μωβ και κίτρινες θαλασσιές ανεμώνες και μέδουσες.

Ήταν το μεταθανάτιο δώρο του Θόδωρου. Το πιο πολύτιμο δώρο που μου έκανε ποτέ κανείς !

40.

Ιωάννης Α. Θωμόπουλος, π. Διευθυντής της Εθνικής Βιβλιοθήκης, «Έχω τα βιβλία που φτηνοαγόρασα στου Σπανού», στο Κώστας Χ. Σπανός, *Ο Χαράλαμπος Ι. Σπανός και το «Βιβλιοπωλείο των Βιβλιόφιλων»: Οι αναμνήσεις των συγχρόνων του, Βιβλιοφιλία, 2004*

Ανεβαίνοντας την Πανεπιστημίου από το Πανεπιστήμιο πέρασα από του Σπανού. Μόλις είχε φτάσει και άπλωνε τα βιβλία του στο караβόπανο. Επήρε το μάτι μου στην τελευταία σειρά πάνω πάνω το βιβλίο του Λογγίνου *Περί Ύψους*. Πρώτη φορά είδα έκδοση του μετακλασικού τούτου κειμένου. Το πήρα στα χέρια μου να το κοιτάξω καλύτερα.

— Το διδάσκει τώρα ο Πεζόπουλος! Μου λέει αμέσως ο πάντοτε ενήμερος Σπανός.

— Τι είναι τα προικιά του; Τον ρωτάω.

— Ένα δεκάρικο.

— Ναι.

Καθώς το χτυπούσε το βιβλίο να το ξεσκονίσει, είδα, μπροστά εκεί, ένα φυλλαδιάκι ταλαιπωρημένο: «Διονυσίου Σολωμού, Ύμνος εις την Ελευθερίαν».

— Βάλε και τούτο. Του λέω.

Του έδωσα δύο δεκάρικα και μου έδωσε ρέστα ένα τάληρο.

Τον ευχαρίστησα και έφυγα ευτυχισμένος για τα δύο τούτα αποκτήματα. Την άλλη μέρα είδα στην Εθνική Βιβλιοθήκη το μακαρίτη Φάνη Μιχαλόπουλο. Του είπα για το βιβλίο του Λογγίνου.

— Ναι, το 'χει κάτω ο Σπανός ένα κατοστάρικο. Μου είπε.

Ρώτησα το μεσημέρι στου Ζαμπάκη το υπόγειο μήπως έχει την πρώτη έκδοση του «Ύμνου» του Σολωμού.

— Θα κοιτάξω στην αποθήκη, το έχω, θα το έχω αύριο. Εκατό δραχμές έχει.

Σε λίγες μέρες μας εδήλωσε ο Καλιτσουνάκης ότι θα διδάξει Ησίοδο. Πετάχτηκα αμέσως, στο διάλειμμα, στου Σπανού. Είχε μια έκδοση Teubner καλά βιβλιοδετημένη. Πολύ φτηνά μου την έδωσε.

— Δε μου λες, κύριε Σпанέ: πόσο θα τον πρόσφες τον Ησίοδο τούτο στον κύριο Φάνη Μιχαλόπουλο;

— Τα τριπλάσια τουλάχιστον. Μου απάντησε.

— Γιατί έτσι; Δεν έχεις τιμές ορισμένες;

— Οι ορισμένες τιμές για όλους θα ήταν δίκαιες, αν όλοι οι άνθρωποι ήσαν ίδιοι, χωρίς διαφορές. Εσύ είσαι φοιτητάκος που φτωχοσπουδάζεις και σαν μέρμηγκας πας λίγο-λίγο να κάνεις τη βιβλιοθήκη σου. Σας ξέρω ένα-ένα σας. Τι στέκουμαι κάθε μέρα εδώ πέρα! Ο άλλος πάλι έχει εύκολα χρήματα, φοιτητής δεν είναι, θα πληρώσει καλύτερα, γιατί κι εγώ το μεροκάματό μου κοιτάζω να βγάλω εδώ. Αλλά με το δικό μου τον τρόπο.

Έχω τα βιβλία που φτηνοαγόρασα στου Σπανού και κάθε που τα πιάνω να τα χρησιμοποιήσω, νιώθω μέσα στην ψυχή μου να λειτουργιέται ένα μυστηριακό μνημόσυνό του.

41.

Θωμάς Τσαλαπάτης, *Το ξημέρωμα είναι σφαγή κύριε Κρακ*, Εκάτη, 2011, σ. 37-38

Τις νύχτες τα βιβλία συνομιλούν. Με τα εξώφυλλά τους κολλητά όλη τη νύχτα, κουβεντιάζουν. Βιβλία τσαλακωμένα, τσακισμένα από το βάρος των βλεμμάτων που πέρασαν από πάνω τους. Βιβλία πολυδιαβασμένα ή άκοπα. Σε στιγμές σκοτεινές, μονωμένες από φως επικοινωνούνε τυχαία. Η ταξινόμηση είναι μια διαδικασία αυστηρή, ορίζει όλα τα βιβλία που γράφτηκαν ή θα γραφτού, Έτσι και τη νύχτα αυτή.

Ο κύριος Κρακ δεν κατάφερε ποτέ του να τελειώσει ένα βιβλίο. Έτσι και τη νύχτα αυτή. Άφησε το βιβλίο στο ράφι και σκέφτηκε να κατευθυνθεί προς το κρεβάτι του. Το βάρος είναι περίεργο μέγεθος –όχι και τόσο στην πραγματικότητα–, πράττει με τρόπο ξαφνικό και ανελέητο, χωρίς περιστροφές, χωρίς ανακλήσεις. Το βάρος δεν άφησε το βιβλίο για πολλή ώρα στη θέση του. Το ράφι έσπασε, προσφέροντας τόση λογοτεχνία στα πατώματα. «Θα το φτιάξω αύριο», είπε ο κύριος Κρακ, «είμαι κουρασμένος και χρειάζομαι ύπνο».

Λίγη ώρα μετά και αφού τα φώτα είχανε σβήσει, άρχισε ο ψίθυρος. Και όπως πάντα, ο ψίθυρος έγινε κίνηση.

Δυο φαλινοθήρες από τον Μόμπι Ντικ αποβιβάζονται σε ένα ταξιδιωτικό οδηγό των Κυκλάδων. Αρχίζουν να κυνηγούν τον Ζαν Πολ Σαρτρ, γιατί τους κοίταξε περίεργα –τα βιβλία του βρίσκονταν παραδίπλα. Σε μια γωνία της σελίδας 32 τον πετυχαίνουν και τον ξεσκίζουν με τα καμάκια τους. Πεσμένος κάπου Πίσω από τον Σπασμένο Καθρέφτη ο Βέρθερος αντανακλά σε άπειρα είδωλα. Αγχωμένος αυτοκτονεί σε κάθε σελίδα. Ο Δον Κιχώτης προσπερνώντας με άτσαλους καλπασμούς τον Γιόζεφ Κ εισβάλλει στον Πύργο. Ο Τομ Σόγιερ γεμίζει τη σφεντόνα του κακοφτιαγμένους σίχους και τους εκσφενδονίζει στο πρόσωπο του Όλιβερ Τουίστ, που μυξοκλαίει μέχρι το προτελευταίο κεφάλαιο. Ο Ρασκόλνικωφ τσεκουριάζει χωρίς ενοχές τη Μαρία Πολυδούρη, ενώ ο μακαρίτης Ματίας Πασκάλ ματαίως ψάχνει τον τάφο του κάπου στο Σπουν Ρίβερ. Πεσμένος σε κάποια από τις 120 μέρες στα Σόδομα, ο Καπετάν Μιχάλης ψάχνει την έξοδο, ανήσυχος για το τι θα μπορούσε να του συμβεί εκεί μέσα. Ο Σίσυφος σπρώχνει τον βράχο του στην κορυφή του Μαγικού Βουνού. Στην κορυφή του θα συναντήσει τον Ανρύ Μυσώ, τον Δανιήλ Χαρμς και τον Πιερ Μπετανκούρ να κατηγορούν τον Θωμά Τσαλαπάτη για λογοκλοπή.

Μα έρχεται το πρωί και όπως κάθε πρωί, τα βιβλία ξυπνούνε λευκά, λεύκα κι εξαντλημένα. Μαζί τους ξυπνά και ο κύριος Κρακ. Κλεισμένος στο ατελείωτο πρωινό θα πιάσει το μολύβι. Θα προσπαθήσει να ξαναγράψει το λευκό, το λευκό όλο παρένθεση βιβλίο. Να συμπληρώσει σε λίγες ώρες, χωρίς υπερβολές, χωρίς αξιώσεις. Να συμπληρώσει τους τόμους, τα φυλλάδια, την ιστορία και το χρόνο. Και ύστερα, όπως κάθε πρωί, θα πάει στη δουλειά του.

42.

Όλγα Παπακώστα, “On Reading”, Όχι ακόμη Κάρμεν, Πατάκης, 2012

Στο σεισμό του '78 κρακ κρακ βγήκαν όλα τα ράφια απ' τους τοίχους χίλιοι διακόσιοι τόμοι (ή οχτακόσιοι πενήντα τέσσερις ή εξακόσιοι εννιά ή τρεις χιλιάδες εκατόν δύο) εκσφενδονίστηκαν στο πάτωμα κάποιον απ' αυτούς μάλιστα έκαναν θρύψαλα το τζάμι της μπαλκονόπορτας τότε ο μπαμπάς άρχισε να φωνάζει «παιδί μου, παιδί μου καταστρεφόμαστε» τα βιβλία ήταν όλη του η ζωή.

43.

Ομιλία του Γιώργου Σεφέρη στα γαλλικά, στο Πανεπιστήμιο της Βαρκελώνης, για τα εγκαίνια της 13ης Έκθεσης Παλαιού Βιβλίου, 15 Σεπτεμβρίου 1964. Μετάφραση: Γ.Π. Σαββίδης

Δύο, νομίζω, είναι οι λόγοι που με κάνουν να δεχτώ την πολύ ευγενική σας πρόσκληση να έρθω στη Βαρκελώνη: Ο πρώτος είναι πως οι περιστάσεις της ζωής μου με εμπόδισαν ως τώρα να γνωρίσω από κοντά την πατρίδα σας, όπως το ονειρευόμουν τόσα χρόνια. Μολονότι δεν έχω οικειότητα με τη γλώσσα σας και ποτέ δεν μπόρεσα να διαβάσω ένα ισπανικό ποίημα χωρίς τη βοήθεια της μετάφρασης, πιστεύω πως μπορώ να πω ότι με άγγιξε ο «δαίμων» της Ισπανίας —όπως αγαπούσε να λέει ο Φεδερίκο Γκαρθία Λόρκα. Προσπαθώντας να θυμηθώ τα παλιά μου, θαρρώ πως βρίσκω την αρχή αυτού του αισθήματος στην αγάπη μου για τον μεγάλο ζωγράφο του Τολέδου, τον Κρητικό Δομήνικο Θεοτοκόπουλο. Πάντα αναρωτιόμουν γιατί ο άνθρωπος αυτός, που αφήνει νέος το νησί του για να πάει να ασκήσει την τέχνη του στην Ιταλία, βρίσκει επιτέλους στην Ισπανία ευνοϊκές συνθήκες για τις μεγάλες του δημιουργίες, και περνάει όλη την υπόλοιπη ζωή του στο Τολέδο. Τούτο το πρόβλημα είναι που πρέπει να γέννησε την έλξη που ασκεί πάνω μου η Ισπανία. Με έκανε να συλλογιστώ ομοιότητες και αναλογίες ανάμεσα στην πατρίδα σας και στη δικιά μου· και αυτό είναι που δημιούργησε μέσα μου ένα αίσθημα οικειότητας με ό,τι είναι δικό σας. [...]

Ο δεύτερος λόγος για τον οποίο δέχτηκα με χαρά την πρόσκλησή σας να έρθω να πάρω μέρος σε τούτη τη γιορτή του Βιβλίου, είναι ότι δε νιώθω ολότελα ξένος στο επάγγελμά σας. Αν η μοίρα μου δεν το είχε αποφασίσει αλλιώς, θα μου άρεσε να ασκούσα την τέχνη του τυπογράφου. Όμως, τούτη είναι μια άλλη ιστορία· δεν θα ήθελα να αργήσω να σας μιλήσω για μερικές σκέψεις σχετικές με τα βιβλία, οι οποίες μου ήρθαν στο νου καθώς ετοιμαζόμουν να έρθω κοντά σας.

*

Ένας αρχαίος συγγραφέας επαινεί τον Πεισίστρατο επειδή ήταν ο πρώτος που έδειξε την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια* στους Αθηναίους. Καθώς γνωρίζετε, ο Πεισίστρατος τον 6^ο αι. π.Χ. ήταν —σύμφωνα με την παραδότη— ο πρώτος που όρισε να καταγραφούν τα ομηρικά έπη. Ως τότε, οι άνθρωποι απλώς άκουγαν τα ποιήματα αυτά, αλλά δεν τα έβλεπαν, γιατί μεταδίδονταν από τη φωνή των ραψωδών.

Ο έπαινό μου αυτός, που μπορεί σήμερα να μας φαίνεται αφελής, σημειώνει ωστόσο έναν σταθμό στην ιστορία του ευρωπαϊκού πνεύματος: εκείνη τη στιγμή αρχίζει η ποίηση να *δείχνεται* και όχι πια μόνο να *ακούγεται*· εκείνη τη στιγμή αρχίζει η μακριά γενεαλογία του βιβλίου· μια εξέλιξη που, περνώντας από τις αλεξανδρινές βιβλιοθήκες, αναπτύσσεται σε πελώρια κλίμακα με την εξέλιξη της τυπογραφίας, για να καταλήξει στην εξάπλωση —που τη διαπιστώνουμε σήμερα όχι χωρίς κάποια ανησυχία— της νεότερης βιομηχανίας του βιβλίου. Τέλος, από τότε είναι που δημιουργήθηκε μέσα μας αυτή η δεύτερη φύση: η φύση του αναγνώστη.

Ας εξετάσουμε μια στιγμή τη διαφορά ανάμεσα στην ποίηση που *ακούγεται* και στην ποίηση που *βλέπεται* ή *διαβάζεται*. Μπορούμε να φανταστούμε πως η πρώτη αναπτυσσόταν πάνω σε μια γραμμή χαραγμένη από τη φωνή του απαγγέκτη· η λέξη δεν πρόφτανε να μείνει πολλή ώρα παρούσα στη νόηση του ακροατή· έπρεπε να δώσει τη θέση της στην επόμενη λέξη· εξ άλλου παρασυρόταν από ένα ρυθμό που ήταν αρκετά απλός ώστε να είναι εύληπτος. Μπορεί κανείς να κάνει την ίδια παρατήρηση για το στίχο που έχει την τάση να αποτελεί μιαν ενότητα σχεδόν ανεξάρτητη. Από την άλλη μεριά, ο ακροατής μιας τέτοιας ποίησης κυριεύεται πρώτα από ένα είδος γοητείας που τείνει να αποκοιμίσει το συλλογιστικό, ορθολογιστικό του πνεύμα. Κατόπι, όταν τελειώσει η απαγγελία, φροντίζει να θυμηθεί, και γι' αυτό τούτος ο στίχος χρησιμοποιεί μνημοτεχνικά μέσα. Στην αρχή, οι Μούσες ήταν θυγατέρες της Μνημοσύνης.

Μου αρέσει να φαντάζομαι αυτόν τον μαγικό κύκλο από ανθρώπους ομαδικά υποταγμένους στη γοητεία ενός ραψωδού, και αγαπώ ιδιαίτερα την ανθρώπινη φωνή.

Η στάση του αναγνώστη είναι πολύ διαφορετική. Πρώτα-πρώτα είναι ολομόναχος αντίκρυ στο ανοιχτό βιβλίο. Έχει μπροστά του μια σελίδα και την κοιτάζει σιωπηλά· μπορεί να τη γυρίσει προς τα πίσω ή προς τα εμπρός· έχει τη δυνατότητα να ξαναδεί τα όσα έχει κιόλα διαβάσει ή να κοιτάξει το τέλος του βιβλίου πριν από την αρχή. Μπορεί ακόμα να σταματήσει σε μια λέξη, να κοντοσταθεί σε μια φράση που δεν την έπιασε καλά με την πρώτη ματιά. Αν δούμε έναν αναγνώστη τριγυρισμένο από μια βιβλιοθήκη — και κάθε αναγνώστης περιβάλλεται από μια βιβλιοθήκη, είτε πραγματική είτε ιδεατή— μπορούμε εύκολα να φανταστούμε πως όλα αυτά τα βιβλία που έχει διαβάσει, συντελούν στην ανάγνωσή του· πως το σύνολο των γνώσεων που ολοένα συσσωρεύονται, προσφέρει στην πνευματική ακοή του ένα μεγάλο χώρο από *αρμονικές*· πως η γραμμή που η φωνή του απαγγέκτη χάραζε στην ακουστική ποίηση, παραλλάζει ή σπάει, και πάντως δεν είναι ποια η ίδια. Η ανάγνωση δημιουργεί μια διαφορετική στάση, και τούτη η ανθρώπινη στάση, ως φαίνεται, δεν αναπτύχθηκε χωρίς να επηρεάσει τους ρυθμούς και την έκφραση της ποίησης. Δεν έχω σκοπό να υποστηρίξω πως οι μεταβολές στην εκδήλωση της ποίησης δεν οφείλονται και σε άλλους παράγοντες της ανθρώπινης συμπεριφοράς· ασφαλώς οφείλονται, και —πριν από όλα— στην αναπόδραστην ανάγκη που υποχρεώνει κάθε τέχνη να αναπτύσσεται, επί ποιητή θανάτου. Εκείνο που προσπαθώ να εξηγήσω, είναι πως το γεγονός ότι ο αναγνώστης αντικατάστησε τον ακροατή των ποιημάτων, επίσης συντέλεσε στη μεταβολή της ψυχολογικής μας στάσης απέναντι στην ποίηση.

Θα περιοριστώ σε ένα σύντομο παράδειγμα: αρχικά, όταν άκουγαν τον ραψωδό να προφέρει, σε ένα στίχο του Ομήρου, τις λέξεις «ενί οίνοπι πόντω», το πνεύμα του ακροατή το δεχόταν ακαριαία και πολύ φυσικά, και έμενε διαθέσιμο για τον επόμενο στίχο. Μα όταν διαβάστηκε, φαντάζομαι, για πρώτη φορά στον Γκόνγκορα, ο στίχος όπου ο άνεμος «κάνει να γλιστρούν στην κοίτη των θαλασσινών νερών κουρτίνες από περουζέδες», ο αναγνώστης θα πρέπει να ένιωσε την ανάγκη να σταθεί για να νιώσει καλά και να παρακολουθήσει ως το τέλος τους αντίλαλους του λαμπρού αυτού στίχου.

Έτσι, με βάζει σε πειρασμό η παράξενη σκέψη πως αν δεν υπήρχε το τυπωμένο βιβλίο, η ποίηση του Γκόνγκορα δύσκολα θα είχε επιζήσει. Και ενισχύομαι σε τούτη την ιδέα μου όταν συλλογίζομαι πως ο τελευταίος μαθητής εκείνου του ποιητή σας, και ο καλύτερος που

γνωρίζω, ο Στέφανος Μαλλαρμέ, αγαπούσε να λέει: «Όλα στον κόσμο υπάρχουν για να καταλήξουν σ' ένα βιβλίο»· και πως η στερνή κατάληξη αυτής της *μυστικής* του βιβλίου είναι το τελευταίο ποίημα του διδασκάλου της rue de Rom, το *Un coup de dés*, ένα ποίημα που δε μπορεί πια διόλου να *ακουστεί*, αλλά μόνο να *ιδωθεί*. Αλήθεια, ο Μαλλαρμέ αποζήτησε για το ποίημα αυτό μια έκφραση καθαρά οπτική, με τη χρήση των λευκών της σελίδας, με τη διάταξη και το μέγεθος των τυπογραφικών στοιχείων. Να μια από τις οριακές καταλήξεις της ποίησης που *βλέπεται*, ύστερα από πεντακόσια χρόνια τυπογραφίας.

Αυτή η μακριά ιστορία —που εδώ προσπάθησα να σας τη διηγηθώ όσο πιο σύντομα μπορούσα— μου ήρθε στο νου καθώς συλλογιζόμουν πως θα έκανα την πρώτη μου επίσκεψη στην Καταλονία, καλεσμένος από τα βιβλία· από αυτά τα αντικείμενα που ξέρουν όλα να τα εκφράσουν με ένα μέσο απίστευτα απλό: με το συνδυασμό 24 γραμμάτων πάνω σε ένα λευκό ορθογώνιο· από αυτά τα μικρά κουτιά που περιέχουν ό,τι έχει εκφραστεί· από αυτά τα κουτάκια που, όταν ανοίγουν, μπορούν να ελευθερώσουν δυνάμεις εξίσου ισχυρές και αντιφατικές όσο εκείνες της φύσης.

*

Στα χρόνια όπου ο Μαλλαρμέ διατύπωνε τη μυστική του τού βιβλίου, ένας άλλος Γάλλος συγγραφέας που βρισκόταν τότε σχεδόν στο ξεκίνημά του, ο Ανδρέας Gide, φώναζε. «Ναθαναήλ! Πότε θα 'χουμε κάψει όλα τα βιβλία!». Οι άνθρωποι είχαν αρχίσει κιόλας να νιώθουν πως είχαν διαβάσει πάρα πολλά, σε μια εποχή που ωστόσο θεωρείται ευτυχισμένη. Όμως, έξω από αυτό, το επιφώνημα εκείνο ήταν μια κατάφαση της ζωής στη δροσιά της· μια κατάφαση της προτεραιότητας της αίσθησης. «Κάθε γνώση που δεν είναι επακόλουθο μιας αίσθησης, μου είναι άχρηστη», συνεχίζει ο Gide. Είναι μια φωνή βγαλμένη από μια ψυχή στη νεότητά της, μια ψυχή που μοιάζει να εύχεται ο κόσμος να άρχιζε από αυτήν —όπως εκείνος ο αυτοκράτορας της Κίνας, που, θέλοντας να καταστρέψει όλο το παρελθόν, πρόσταξε και κάψαν όλα τα βιβλία που υπήρχαν πριν από αυτόν.

Από εκείνα τα χρόνια, η ανθρωπότητα γνώρισε καταστροφές και αναστατώσεις χωρίς προηγούμενο, που επηρεάζουν και την ψυχή της και τις αντιλήψεις της για τον εξωτερικό κόσμο, σε σημείο ώστε τα χρόνια των πατέρων μας να μας φαίνονται τώρα ειδυλλιακά. [...]

Αν —όπως τόσο συχνά ακούμε να το υποστηρίζουν— ο άνθρωπος είναι παράλογος, γιατί να μην είναι παράλογο και το βιβλίο που είναι καμωμένο κατ' εικόνα και ομοίωση του ανθρώπου; Και γιατί τάχα το σύνολο των βιβλιοθηκών που υπάρχουν στον κόσμο, γιατί τούτη η οικουμενική βιβλιοθήκη να μην είναι μια βιβλιοθήκη παραλογισμού, μια βιβλιοθήκη της Βαβέλ, σαν εκείνη που συνέλαβε ο Jorge Luis Borges; «Οι ασεβείς ισχυρίζονται», μας λέει, «πως ο παραλογισμός είναι ο κανόνας της βιβλιοθήκης». Όμως, ευσέβεια και ασέβεια είναι πράγματα που έχουν σχέση με μια πίστη. Και αν πιστεύουμε πως η ανθρωπότητα είναι άρρωστη και πως οι γνώσεις του ανθρώπου είναι τα συμπτώματα ή τα αίτια της αρρώστιας του —όπως ήταν τα μυθιστορήματα της ιπποσύνης για τον Δον Κιχώτη—, δε μου φαίνεται απίθανο να φανταστούμε έναν ευσεβή ή έναν ασεβή, έναν παπά ή έναν μπαρμπέρη του ευγενικού ιππότη, να ετοιμάζονται σε μια γωνιά

του κόσμου να καταστρέψουν όλα τα βιβλία της ανθρωπότητας, για να τη γιατρέψουν από την αρρώστια της.

*

Δε λογάριαζα να τελειώσω αυτά τα λίγα λόγια σε τόνο απαισιόδοξο. Ήθελα μόνο να πω τούτο: Τα βιβλία είναι πράγματα της φύσης μας· είναι εμείς, όσοι και αν είμαστε· είναι μια ανθρώπινη φύση, που μας προεκτείνει προς τις ρίζες μας, με την πείρα και τη σοφία των περασμένων γενεών· και που, με τα οράματά μας, την προεκτείνουμε προς το μέλλον. Αν βλέπουμε τα βιβλία να έχουν ρυτίδες, ας μη βιαζόμαστε: ίσως οι ρυτίδες αυτές να είναι οι δικές μας. Αν μας ενθουσιάζουν, ας χαρούμε που η ψυχή μας είναι το σκεύος αυτού του ενθουσιασμού. Θα έλεγα πως τα βιβλία είναι σαν τα αναρίθμητα κλειδιά ενός μεγάλου οργάνου εκκλησίας, του οποίου οι μουσικοί είμαστε εμείς. Εξαρτώνται από την ιδιοφυΐα μας, από την τόλμη μας· εξαρτώνται επίσης από τα ελαττώματά μας. Αν είναι έτσι, αν πιστεύουμε στον άνθρωπο, αν πιστεύουμε στην ανθρωπότητα, με την ίδια αυτή πράξη πίστης θα πιστέψουμε και στη σημασία του βιβλίου. Γιατί στον κόσμο μας που προχωρεί ψηλαφητά, όλα εξαρτώνται από μια πράξη πίστης. Γι' αυτό, μου φαίνεται πως με τούτη την όμορφη εκδήλωσή σας για χάρη του βιβλίου, κάνετε και μια πράξη πίστης απέναντι στην ανθρωπότητα.

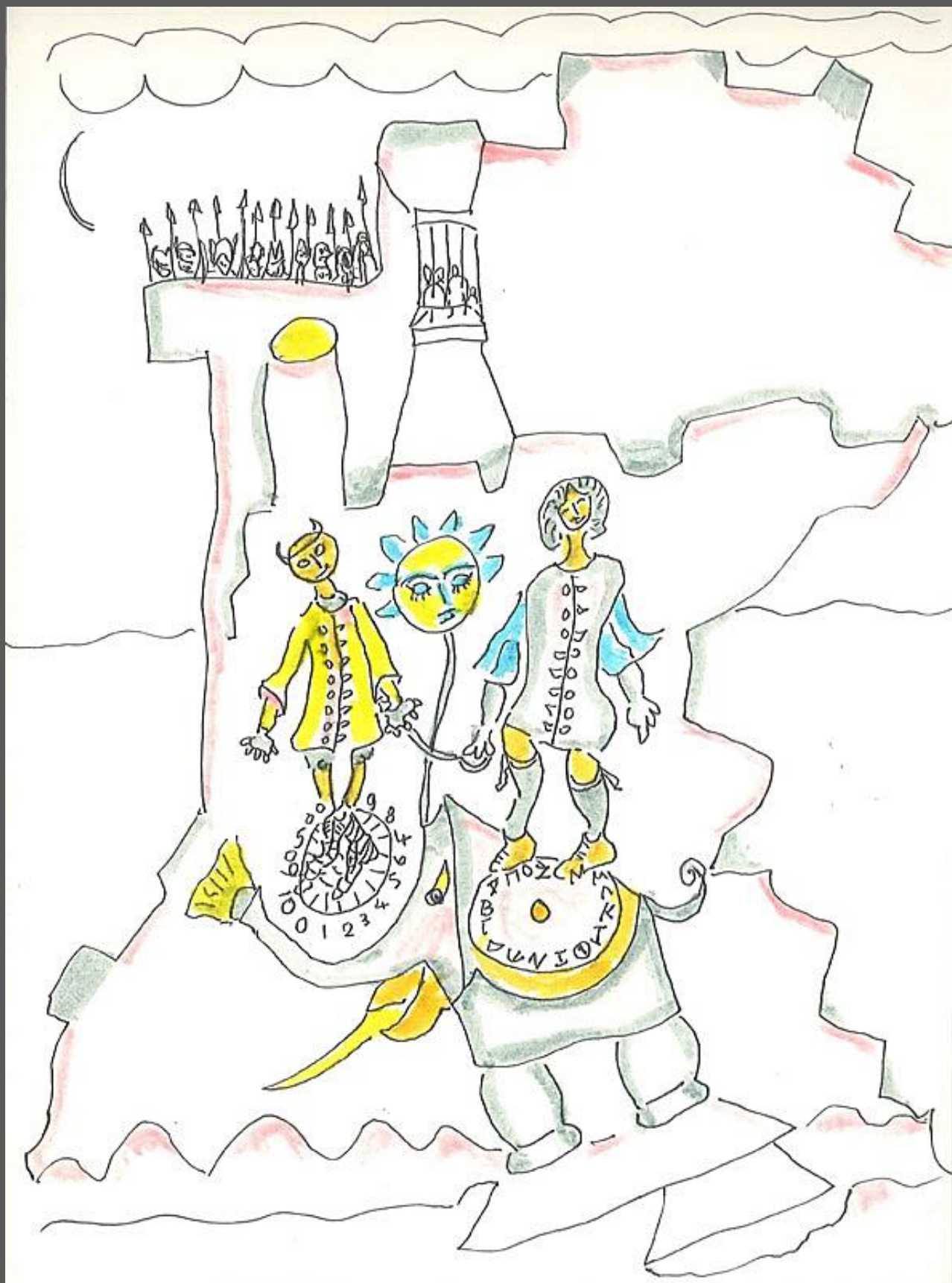
ΜΟΥΣΙΚΗ

Gabriel Fauré (1845-1924), Pavane op. 50 (1887)

Maurice Ravel (1875-1937), Boléro (1928)

Claude Debussy (1862-1918), Syrinx για σόλο φλάουτο (1913) & Πρελούδιο για το
απομεσήμερο ενός Φαύνου, ορχηστρικό απόσπασμα (1894)

Dimitri Schostakovitch (1906-1975), Βαλς No 2, από την 2η Jazz Suite για ορχήστρα (1937)

Νάνος Βαλαωρίτης, Χωρίς τίτλο, 210 x 297 mm, 2013